

RAPPORT

Oppland - Valdres Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet

Riksantikvaren er direktorat
for kulturminneforvaltning
og er faglig rådgiver for
Miljøverndepartementet i
utviklingen av den statlige
kulturminnepolitikken.

Riksantikvaren har også
ansvar for at den statlige
kulturminnepolitikken
blir gjennomført og har i
denne sammenheng et
overordnet faglig ansvar
for fylkeskommunenes og
Sametingets arbeid med
kulturminner, kulturmiljøer og
landskap.

Besøksadresse:

Dronningensgate 13, 0152 Oslo

Postadresse:

Postboks 8196 Dep. N-0034 Oslo

Telefon: (+47) 22 94 04 00

Telefaks: (+47) 22 94 04 04

www.ra.no/postmottak@ra.no

Denne sluttrapporten er en av tolv sluttrapper fra pilotprosjektene i Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet. Rapportene beskriver prosjektenes egne erfaringer og synspunkter. Riksantikvaren som programansvarlig, overleverer sin rapport til Miljøverndepartementet. I tillegg rapporterer forskningsinstitusjonene Nordlandsforskning og Telemarksforskning som har evaluert arbeidet i programmet.

Alle prosjektrapportene med vedlegg kan lastes ned på nettstedet ra.no eller verdiskaping.info

På nettstedet vil Riksantikvaren legge ut nyttig informasjon om hvordan kulturminner kan brukes som ressurser i samfunnsutviklingen. Aktuelle dokumenter, artikler, filmer fra alle prosjektene og lenker til videre lesing vil ligge på denne nettsiden.

Prosjektnavn

Valdres Natur- og Kulturpark
Framsidede: Marit Bendz

Navn på prosjekteier: Oppland - Valdres
Nettside: www.valdres.no

Riksantikvaren 2011
www.ra.no

Parajett er et
Svanemerket
trykkeri
Lisens 341.630

Sammendrag

Valdres (Vang, Vestre Slidre, Øystre Slidre, Nord-Aurdal, Sør-Aurdal og Etnedal) ble sammen med Nord-Gudbrandsdalen en pilot for Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet (VSP) medio 2006 (Opplandspiloten). Bakgrunnen for dette var at Valdres var i ferd med å danne Norges første regionpark, Valdres Natur- og Kulturpark (VNK), og hadde gode styringsorgan til å kunne implementere kulturminnearbeidet i den regionale utviklingen. Som første regionale natur- og kulturpark har Valdres forpliktet seg til å bidra til at flere regioner skal søke samme modell for regionalt utviklingsarbeid. Ved etableringen fikk Valdres skriftlig tilslutning fra fire departement der en av begrunnelsene var at erfaringene kunne nyttes som et ledd i utviklingen av fjellområdene. Kulturminnearbeidet skulle gjennom VSP øke engasjement og kompetanse omkring kulturminne, og gjøre dem mer tilgjengelige.

Tematisk har Valdres to hovedelementer av internasjonal verdi. Valdres-regionen har flest støler i drift i Norden (Nord-Europa), og regionen har seks av de 28 stavkirkene i landet. Arbeidet med disse har vært prioritert. Videre skulle Valdres utvikle gode arbeidsmodeller.

I forkant av at Valdres ble regional natur- og kulturpark 2007, hadde regionrådet etablert et merkevareprogram for Valdres med egen logo og eget designprogram. I 2007 ble regionrådet utvidet til Valdresrådet, der også næringslivet er representert. I tillegg ble det opprettet et utviklingsstyre for å følge opp løpende drift. Årlige kulturminneplaner blir behandlet av disse før de legges fram for styringsgruppa for Opplandspiloten på fylkesnivå.

Fordi kulturminnearbeidet spers seg over flere tema, har det vært nødvendig å dele dette opp i ulike arbeidsfelt:

1. Landbruk/stølsdrift
2. Bygninger
3. Stavkirker
4. Informasjon/tilrettelegging
5. Kurs/kompetanse

Arbeidet med de ulike tema er blitt integrert i eksisterende og nye arbeidsnettverk og fagmiljø. Valdres har et konsolidert museum i *Valdresmusea AS*, som kompetanse-nav for kulturminner. Valdres har også samlet alle reiselivsbedrifter i *Valdres Destinasjon*, og næringslivet i *Valdres Næringsforum*. Disse inngår i arbeidsnettverk der det er hensiktsmessig. Nettverkene har vært både interessenettverk (gards- og stølsnettverk, stølslag og forum for tradisjonshåndverk) eller tverrfaglige arbeidsgrupper (arbeidsgruppe for byggeskikk og stavkirker). De første årene ble det brukt mye tid til mobilisering, mens resten av perioden har lagt mer vekt på å sette i gang tiltak og følge opp disse. Det har også vært viktig å skape eierskap og gi informasjon til innbyggerne i Valdres. VNK har en kommunikasjonsansvarlig som blant annet har produsert en egen avis (valdres.no), driver Valdresportalen, www.valdres.no, for lokalbefolkningen og markedsfører kulturminner og stølsnettverk offensivt mot ulike nasjonale medier med egen logo og layout i henhold til designprogrammet for Valdres.

Det viktigste vi har oppnådd, er en positiv holdningsendring i forhold til kulturminner og kulturarv. Valdres har gjennom VSP satt søkelys på kulturarven, og brukt dette som en viktig del av merkevarebyggingen i Valdres.

I tillegg har vi utviklet gode arbeidsstrukturer og økt tverrfaglig

aktørsamarbeid. Vi har også fått gjennomført visuelle og målbare tiltak. Viktige resultater inne ulike arbeidsfelt er lista opp nedenfor.

Landbruk/stølsdrift

VNK har:

- Som eneste region kartlagt kulturminner, beiter og reksler i alle stølsområder sammen med stølslagene. Dette er viktig for framtidig disponering av stølsområdene.
- Videreutvikla nettverket av gards og stølsopplevelser i Valdres. Antall deltakere økte fra 23 til 34 i perioden 2006–2009. 60 % av bedriftene hadde inntektsøkning i 2009. Øvrig reiseliv i Valdres, Oppland og på landsbasis viste nedgang.
- Samla informasjon fra gamle budeier i hele Valdres om lokale ysteteknikker. Det skal publiseres i 2011 i bokform- og Internett.

Bygninger

VNK har:

- Igangsatt 35 restaureringstiltak innenfor VSP.
- Opprettet en rådgivningstjeneste inne bygningsvern.
- Etablert et forum for håndverkere og huseiere.
- Utarbeida en "Rettleiar i byggeskikk og tilpassing til landskap" for hele Valdres.
- Som en følge av VSP har vi hatt arbeidstilflytning av tradisjonshåndverkere i Valdres.

Stavkirker

VNK har:

- Det er etablert et tverrfaglig stavkirkesamarbeid for alle de seks kirkene og avholdt regelmessige møter.

- Det er gjennomført opplæring, "stavkirkesafari" og konserter.

Informasjon/tilrettelegging

VNK har:

- Utarbeida en egen skiltveileder.
- Skilta ca. 20 mil med kulturstier, inkl. Pilegrimsvegen fra Hedalen stavkirke til St. Thomaskirken på Filefjell.
- Gitt ut temahefte om stavkirker, Fagernes by, jernutvinning og dessuten et kirkepass.
- Satt opp ca. 50 informasjonsskilt ved stavkirker og andre kulturminner.

Kurs/kompetanse

VNK har:

- Gjennomført to ystekurs
- Gjennomført åtte kurs innen restaurering
- Holdt vertskapskurs for stavkirkeguiden

En av de viktigste erfaringene vi har gjort, er at det må være motivasjon til stede for at vi skal få resultat. Alle tiltak innenfor VSP er frivillige, og for mange også lystbetont.

Samtidig må det være en sammenheng mellom alle tiltak ut ifra langsiktige mål, slik at alle igangsatte tiltak kan følges opp.

Det er også viktig å definere resultatmål som både er realiserbare og målbare. Vi har videre lært at aktørsamarbeid er en forutsetning for å lykkes. Det er en forutsetning at aktørene føler eierskap til tiltaket, og at tiltakene er forankret.

Det er dessuten viktig at aktørene har felles mål og visjon og ikke definerer seg som enkeltstående parter der hovedmålet er å styrke sin egen posisjon/institusjon. Her har arbeidet i Valdres fungert bra fordi aktørsamarbeidet er systematisert i regionalpark-konseptet. I tillegg er det opprettet

partnerskapsavtaler mellom hovedaktørene.

Det er viktig å tilpasse ambisjonsnivået til realitetene. Samtidig er "realitetene" relative, og dersom vi skal tilføre noe nytt, må vi ha visjoner og mot. For best mulig resultat må eventuelle flaskehalsar avdekkes tidligst mulig. Flaskehalsar kan være tid, eiendomsforhold, økonomi, manglende kompetanse eller dårlig samordning av virkemidler. Noen utfordringer/flaskehalsar ligger utenfor prosjektets handlingsrom, som for eksempel hvordan jordbruksoppgjøret påvirker stølsbrukene i Valdres, eller hvordan ulike nasjonale handlingsprogram og tiltak er koordinert mellom ulike departement. Slike problemstillinger kan begrense handlingsrommet, og bør meldes fra til programledelsen. Ut over det bør tiltak som har størst potensial innenfor gitte handlingsrom, prioriteres.

Fleksibilitet er en forutsetning, og det bør legges opp til arenaer for refleksjon og oppsummering underveis. Der må man også sette søkelys på hovedmålet.

VNK er forankret i en ti-årig handlingsplan igjennom kommune-nes tilslutning. I handlingsplanen er også kulturminnearbeidet definert. Prioriterte arbeidsområder i det videre arbeidet er stølsdrift, stavkirker og formidling. Arbeidet er dessuten forankret i OFK sitt Handlingsprogram for kulturminnevern (2007–2010). Vi vil også i framtidig arbeid knytte kulturminnearbeidet sammen med eksisterende planer på fylkesnivå og statlig nivå.

I arbeidet framover vil vi legge hovedvekt på fjellområdene. Videre vil vi styrke *naturdelen*. I dette arbeidet vil vi videreutvikle samarbeidet med fagmiljø og institusjoner samt med andre regioner i Europa som har sammenfallende utfordringer. Vi vil videreutvikle

stølsområdene ut ifra tidligere kartleggingsoppgaver sammen med motiverte støslag, og konsentrere arbeidet om bærekraftig matproduksjon, fagmessig bruk og skjøtsel av nasjonalt verdifulle naturtyper og kulturlandskap, i og utenfor landskapsvernområder, og bidra til økt næringsutvikling. Vi vil også se nærmere på status og muligheter for områdene Steinsetbygda og Hensåsen, som ble definert som nasjonalt verdifulle kulturlandskap i 1994. Stølsnettverket videreutvikles og kobles mot Helse ARENA-prosjektet under Valdres Næringshage. Videre skal kulturarven i sterkere grad implementeres i innfartsområdene Filefjell og Beitostølen. De gamle ferdselveiene gjennom Valdres skal kobles sammen med andre opplevelsesprodukt, og stavkirkearbeidet videreføres og løftes opp på et nasjonalt nivå.

Innhold

PILOTPROSJEKTET	5
BAKGRUNN	5
VALG AV TEMA	6
MÅL OG MÅLGRUPPER	7
ORGANISERING OG FINANSIERING	7
PROSJEKTPROSESSEN	9
STRATEGI	9
METODE	10
VIRKEMIDLER OG TILSKUDDSORDNINGER	15
RESULTATER	17
LANDBRUK	17
BYGNINGER	19
STAVKIRKER	20
INFORMASJON OG TILRETTELEGGING	21
NASJONALT OG INTERNASJONALT SAMARBEID	24
VERDISKAPING	25
MILJØMESSIG	25
SOSIALT	26
KULTURELT	27
ØKONOMISK	27
KONSEKVENSER FOR KULTURMINNER OG KULTURARV	28
FORANKRING AV KULTURMINNEARBEIDET	28
VERN GJENNOM BRUK	28
ANALYSER OG HOVEDPOENG	29
FORUTSETNINGER	29
FLASKEHALSER OG SÆRLIGE UTFORDRINGER	29
SUKSESSHISTORIER	29
ANBEFALINGER	29
VIDEREFØRING	30

Pilotprosjektet

BAKGRUNN

Valdres (Vang, Vestre Slidre, Øystre Slidre, Nord-Aurdal, Sør-Aurdal og Etnedal) ble sammen med Nord-Gudbrandsdalen en pilot for Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet (VSP) medio 2006 (Opplandspiloten).

Kartet viser hvor de seks kommunene ligger i forhold til hverandre og resten av Sør-Norge.

Pilotprosjektet ble etablert med bakgrunn i tidligere forprosjekt for "utprøving av modell for støttefunksjoner innenfor kulturminnevern Valdres" Prosjektet foregikk i 2002--2003 med støtte fra RA (Riksantikvaren). Prosjektet skulle videre avklare om det var behov for et hovedprosjekt. Resultatet var en søknad om å delta i verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet med deltakelse fra 2006.

Begrunnelsen for at Valdres ble valgt som pilot, er at det er den regionen i Nord-Europa som har flest støler i drift, og at vi derfor har et spesielt ansvar for å ta vare på disse. Videre har Valdres seks av verdens 30 stavkirker. Kort tid etter opprettingen av pilotprosjektet ble Valdres og Nord-Gudbrandsdalen slått sammen

til en felles pilot under Oppland fylkeskommune (OFK). For prosessen rundt sammenslåingen og overordna prosjektnivå lages er det utarbeida egentekst av OFK. Den følgende teksten er skrevet ut ifra pilotarbeidet i (VNK) Valdres Natur- og Kulturpark under ledelse av OFK.

Valdres Natur- og Kulturpark

En annen viktig grunn til at Valdres var aktuell som pilot, var at Valdres var i ferd med å danne Norges første regionalpark, Valdres Natur- og Kulturpark (VNK), som første region i Norge. Parkmodellen er hentet fra Frankrike, som allerede har 26 regionalparker. Fjellområdene i Frankrike har liknende utfordringer som Norske fjellregioner med nedlegging av landbruksdrift, fraflytting og råvareeksport.

Valdres har siden 1975 hatt et regionråd med eget styre og administrasjon til å organisere en del interkommunale oppgaver. På den måten har Valdres lang erfaring med interkommunalt samarbeid.

Ideen i parkkonseptet går kort fortalt ut på å bruke lokale råvarer, mattradisjoner og kultur til å utvikle salgbare produkter som egen merke-

vare. Dette vil kunne sikre arbeidsplasser og sikre en større inntjening. Parkstrukturen gir et godt grunnlag for å implementere kulturminnearbeidet i den regionale utviklingen. Det har også vært et overordna mål for VSP i Valdres å forankre regionalparkmodellen lokalt og nasjonalt. Grunnen er at kulturarven er en viktige forutsetninger for utviklingsarbeidet i regionen. Dette framkommer også i en ti-årig parkavtale. Avtalen ble utarbeida ved etableringen av parken og ble vedtatt av alle de seks Valdres-kommunene våren 2007. Videre ble det etablert partnerskapsavtaler med sentrale aktører som Oppland fylkeskommune, Valdres Destinasjon, Valdres-musea AS og Valdres Næringsforum. Etter ti år regionalparkmodellen evalueres.

Avtalen er delt opp i innsatsområder:

1. MERKEVAREN VALDRES
2. NÆRINGSLIVET I VALDRES GENERELT
3. LANDBRUK
4. REISELIV
5. FRISK I VALDRES
6. NATUR OG AREAL
7. KULTURMINNER
8. KULTUR
9. VERTSKAPSRollen

Alle innsatsområdene arbeider i realiteten samlet for å gjøre Valdres til en av landets sterkeste merkevarer.

I tillegg er VNK engasjert i:

- Samferdsel
- Tilflytting
- Hytter og fritidsmuligheter
- Kompetanse
- Valdresportalen www.valdres.no

Disse fungerer som overgripende virkemidler for innsatsområdene.

Ved etableringen fikk VNK også skriftlig tilslutning fra fire departement; Kommunal- og regionaldepartementet (KRD), Miljøverndepartementet (MD), Landbruks- og matdepartementet (LMD) og Nærings- og handelsdepartementet (NHD). En av grunnene var at erfaringene kunne nyttes som et ledd i utviklingen av fjellområdene slik at flere regioner kan søke samme modell for regionalt utviklingsarbeid.

Valdres kan dermed bidra til å hjelpe andre regioner i tilsvarende situasjon med utviklingsarbeid. Samtidig har de fire departementene forpliktet seg til å bidra til å støtte utviklingen av Valdres Natur- og Kulturpark.

Merkevareprogrammet

I forkant av etableringen av regionalparken hadde Valdres utarbeida et eget merkevareprogram, der blant annet logoen nedenfor ble etablert.

Logo for Valdres Natur- og Kulturpark. Prosessen frem mot et felles merkenavn og profil for Valdres ble utvikla i et eget merkevareprogram for Valdres. "Slagordet for Valdres er "Valdres skjerper sansane".

Valdres har også utvikla en egen kvalitetslogo som blir brukt etter egne kriterier for Valdreskvalitet.

VALG AV TEMA

Kulturminnearbeidet skulle gjennom VSP øke engasjement og kompetanse omkring kulturminnene, og gjøre dem mer tilgjengelige. Tematisk har Valdres to hovedelementer av internasjonal verdi. Valdres-regionen har flest støler i drift i Norden (Nord-Europa), og har seks av de 30 stavkirkene i verden.

Stølsdrift

Stølsdrift er en flere tusen år driftsform som er tilpasset fjellområder med lite dyrkingsjord, men rikelige beiteressurser i fjellet. Denne driftsformen har vært vanlig i hele verden i områder med tilsvarende topografi. Sammen med langvarig, kontinuerlig bruk har det dannet seg spesielt tilpassede økosystemer i det åpne, høstingspregede landskapet. På grunn av en intensivering av landbruket blir de mest marginale landbruksområdene lagt ned og tradisjonelle høstingskulturer avvirket. I slike områder gror kulturlandskapet igjen, og økosystemer forsvinner sammen med en mengde arter som nå er utrydningstrua. I tillegg forsvinner andre spor etter menneskelig aktivitet, kunnskap og tradisjon. Det er derfor viktig at Valdres, som fremdeles har en levende tradisjon for stølsdrift, greier å ta vare på denne driftsformen.

Stavkirker

Valdres har også seks av de 28 stavkirkene vi har i Norge. På verdensbasis finnes det kun 30 bevarte stavkirker. Stavkirkene er 8-900 år gamle, og er blant verdens eldste trebygninger. Kirkene er derfor ikke bare nasjonal, men global verdi. Det er derfor naturlig at stavkirker har vært en av arbeidsområdene for VSP i Valdres.

Bygninger

Til kulturlandskapet hører også bygningene. Bygningene forteller mye om ressurstilgang både når det gjelder status, naturgrunnlag og materialtilgang. Samtidig forteller bygningene noe om tradisjon, kvalitet og kontinuitet.

Bygningene i Valdres vitner om et mer egalitært samfunn en for eksempel i nabodalen Gudbrandsdalen. Vi har få storgårder i Valdres, og få prangende monumentbygg. Likevel er mange bygninger preget av kvalitet med utforminger som vitner om et visst materielt overskudd, estetisk sans og høy kompetanse. Av samme årsak som at stølsdriften avvikles, har også kravet til bygningsmassen endret seg. Gardsbebyggelsen i dag skal ivareta helt andre funksjoner enn for 50–100 år siden. I tillegg har tilgangen på billig material og ferdighus gjort at byggeskikken har endret seg. Mange gamle hus står i dag og forfaller. Samtidig er de blitt verneverdige kulturminner og viktige i kulturlandskapet. Valdres har derfor valgt å prioritere bygningsmassen i sitt arbeid.

Informasjon

For å forankre arbeidet best mulig var det nødvendig å satse spesielt på informasjon og formidling omkring kulturminner og kulturarv til spesifikke målgrupper og til befolkningen generelt.

Kompetanse

For å sikre best mulig gjennomføring av prosjektet, var det nødvendig med en egen strategi for kompetanse. Dette var særlig aktuelt med tanke på tradisjonshåndverk og næringsutøvere.

I tillegg skulle Valdres også utvikle gode arbeidsmodeller som er overførbare til andre regioner.

MÅL OG MÅLGRUPPER

Hovedintensjonen i Valdres Natur- og Kulturpark er:

Gjennom langsiktig merkevare-bygging knytta til natur- og kulturoverdier – og lokal styring – skal vi ha økt verdiskaping og livskraft i lokalsamfunna i Valdres. Samtidig skal Valdres ta vare på og utvikle viktige verdier av lokal, regional og nasjonal betydning for framtidige generasjoner.

For kulturminnearbeidet har hovedmålet vært å:

Implementere kulturminnearbeidet i utviklingen av Valdres Natur- og Kulturpark slik at kulturarven utgjør grunnlaget for verdiskapingen.

Utviklingsmål

Valdres skal

- bli Norges beste region på bærekraftig bruk, tilrettelegging og forvaltning av kulturminner.
- ha innbyggere som opplever kulturminner som en ressurs sosialt, kulturelt og økonomisk.
- bruke kulturminnene til å utvikle Valdres som besøksmål.
- utvikle arbeidsmetoder for Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet som er overførbare til andre regioner.

Delmål

Valdres skal

- ta vare på og videreutvikle stølskulturen.
- ta vare på og bruke den gamle bygningsmassen til tradisjonell eller ny bruk.
- utvikle stavkirkene til et av de mest attraktive reisemål i Valdres.

Målgrupper

Målgruppe har i utgangspunktet vært alle, med hovedvekt på innbyggere, men tematiske delprosjekt kan ha hatt spesifikke målgrupper som stølsbru-

kere, bedrifter, huseiere, håndverkere, frivillige, barn, unge og turister.

ORGANISERING OG FINANSIERING

Overordnet organisering

Siden VSP i Valdres har vært en del av Opplandspiloten, har styringsgruppa vært etablert på fylkesnivå. Her har også Nord-Gudbrandsdalen vært representert. Styringsgruppa har kommet med forslag til tiltak og godkjent det årlige budsjett. Ellers har Riksantikvaren, Fagenhet for kulturarv i Oppland, Fylkesmannens landbruksavdeling, Innovasjon Norge og FoU vært representert.

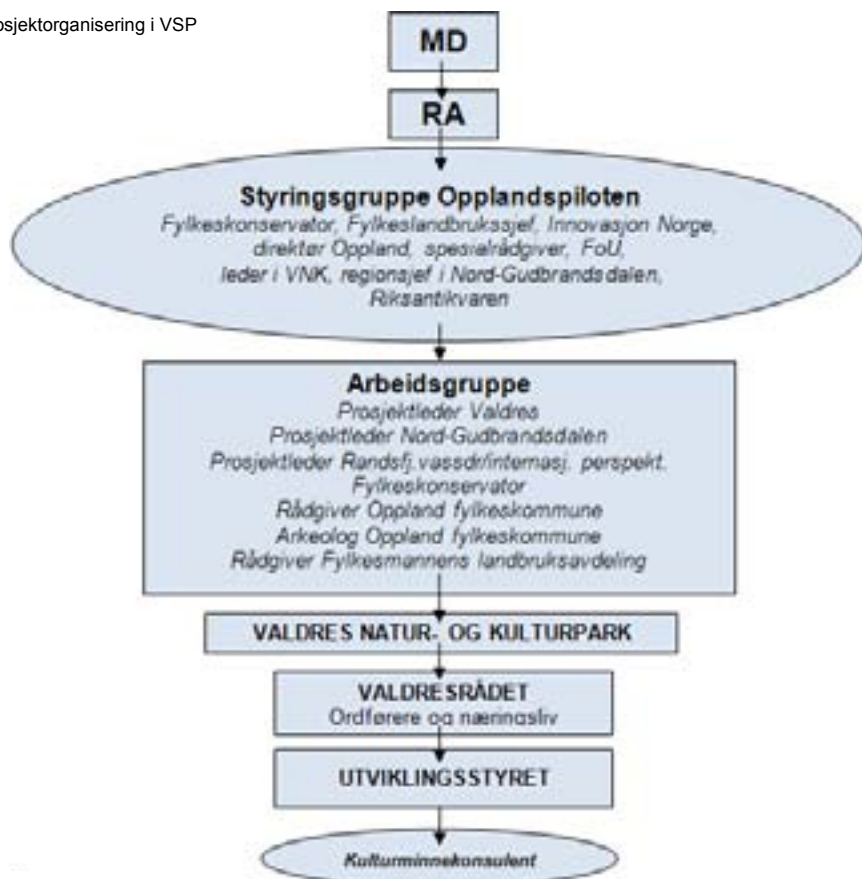
Regional organisering

Ved etableringen av Valdres Natur- og Kulturpark ble det også foretatt en omorganisering av det tidligere regionrådet. Tidligere bestod det av 12 kommunepolitikere, men ble nå utvidet med ti representanter fra næringslivet og tre fra Oppland fylkeskommune (OFK), til sammen 25 representanter.

I tillegg er det et eget regionstyre for ordførere og et merkevarestyre som er underlagt utviklingsstyret og skal forvalte merkevaren Valdres, profilering og kvalitetskriterier. I tillegg er det i 2010 etablert et markedsråd sammen med Valdres Destinasjon som skal koordinere markedsutspill.

For reiseliv, landbruk og foredling er det etablert egne merkeorganisasjoner (Valdres Destinasjon, Valdres Matforum og Valdreskvalitet) som har utviklet sine merkekrav.

Prosjektorganisering i VSP

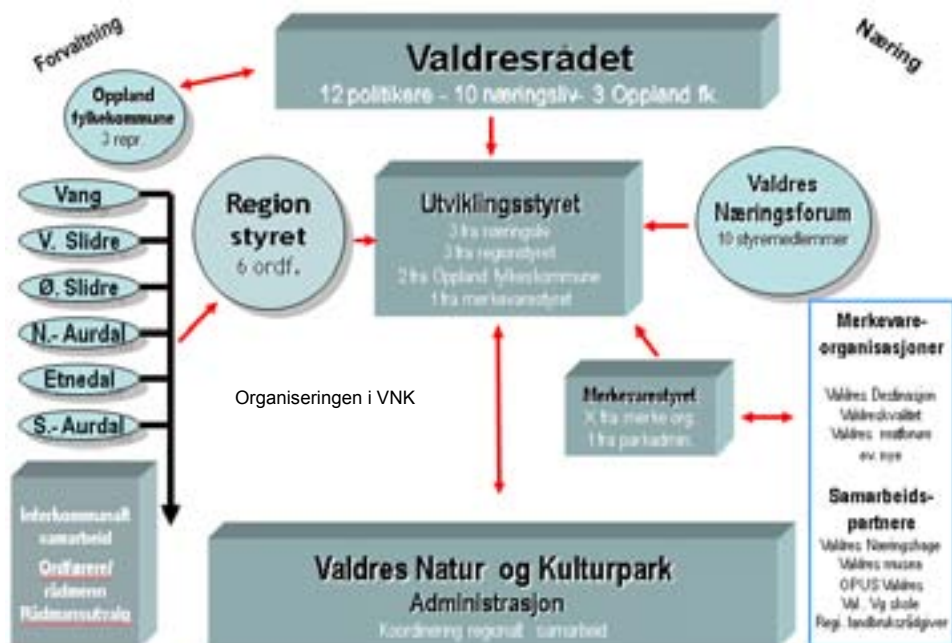
Valdres har siden 2005 hatt egen forvaltning av BU-midler. Disse forvaltes i øvrige fylker av Innovasjon Norge.

Referansegruppe for VSP Valdres har vært Kulturutvalget i VNK.

Finansiering

VSP-piloten i Valdres er finansiert gjennom VSP-midler via Riksantikvaren og Oppland fylkeskommune. Disse har tilført midler til VNK i henhold til vedtatt budsjett og årvisse arbeidsplaner som er vedtatt av styringsgruppa. I tillegg er det søkt midler til delprosjekt innenfor rammene av VSP. Dette har blant annet vært restaureringstiltak med støtte fra Norsk Kulturminnefond, SMIL og Oppland fylkeskommune.

Videre er det er gitt ekstern støtte til kurs og andre delprosjekt fra Riksantikvaren, Fylkesmannen og Valdreskommunene.

Disponering av midler og finansieringen av tiltak innenfor rammene av VSP er vist i tabellen nedenfor. Tabellen viser tallene fordelt på ulike år.

	2006	2007	2008	2009	2010	Alle
Inntekter						
Riksantikvaren - VSP	1200	650	440	1110	1055	4455
Oppland fylkeskommune - VSP	500	650	440	1110	1055	3755
Valdres-kommunene		866	634	471	388	2359
Riksantikvaren, prosjekt		200	150	150		500
Oppland fylkeskommune, prosjekt		155	60	60	60	335
Innovasjon Norge, prosjekt			150	150		300
Norsk Kulturminnefond, enkelttiltak	479	1154	1815	1336	1483	6267
FMLA, prosjekt		60	20	15		95
Tilskudd private, enkelttiltak		100	205	200		505
Egenandeler private	456	2090	2212	1548	1110	7416
Arbeidsbidrag, prosjekt	50	100	100	100	100	450
TOTALT	2685	6025	6226	6250	5251	26437
Kostnader						
Prosjektadministrasjon og drift	251	710	710	750	800	3 221
Informasjon og formidling	20	373	251	442	398	1 484
Samhandling og nettverk		204	184	78	55	521
Næringsutvikling			223	229	20	472
Stedsutvikling	25	103	300	231	50	709
Kulturminner, kulturmiljø, landskap	848	4 845	5 577	4 232	3 968	19 470
Forskning, utvikling, evaluering			245	195	120	560
TOTALT	1 144	6 235	7 490	6 157	5 411	26 437

Prosjektprosessen

Strategi

Arbeidet i Valdres har hatt stølsdrift og stavkirker som hovedarbeidsområder. I tillegg er det lagt vekt på økt kompetanse innen tradisjonshåndverk, bygningsvern, lokal matkultur, vertskapsrollen og bedriftsutvikling. Det har også vært en prioritert oppgave å styrke den generelle kunnskapen og interessen om kulturminner i Valdres.

Arbeidet er delt etter tema:

1. Landbruk/stølsdrift
2. Bygninger
3. Stavkirker
4. Informasjon/tilrettelegging
5. Kurs/kompetanse

I tillegg er kulturminner som betyr mye for mange, som for eksempel Gardbergfeltet, og kulturminner i tett befolkede områder er prioritert. Videre er kulturminner ved innfartsårer og naturlige stoppunkt prioritert.

Forankring

Proseduren for arbeidet har startet med implementering inn i årvisse planer i Valdresrådet og Utviklingsstyret, som er styringsorganet for VNK. Disse planene går til høring i midten av oktober og vedtas i desember. Saker som skal legges inn i kommunale budsjett, må implementeres tilsvarende i kommunale årsplaner.

Årsplanen for VSP går deretter videre til styringsgruppa for Opplands-piloten på fylkesnivå. Når disse har bidratt med sine innspill og justeringer sendes den som søknad til Riksantikvaren. På den måten er planene forankret både på kommunalt- og regionalt nivå og innenfor sentrale institusjoner på fylkesnivå. Riksantikvaren sin

behandling har vanligvis vært avsluttet i april/mai påfølgende år.

Nettverk og aktørsamarbeid

Fylkesnivå

I og med at den formelle eier av VSP i Valdres er Oppland fylkeskommune, er også arbeidet forankret i fylkeskommunale planer. Også styringsgruppa er på fylkesnivå, der både Fylkesmannen, Riksantikvaren, Forskning og utredning og Innovasjon Norge har vært representert. Dette har også gjort det enklere å forankre enkelte tiltak i forvaltning og virkemiddelapparat på fylkesnivå.

Regionalt og kommunalt nivå

Valdres har som nevnt i forrige kapittel etablert strukturer der arbeidet forankres og avtales mellom aktører på ulikt nivå.

Innfor administrasjonen i VNK har vi en kommunikasjonsansvarlig, en kulturkonsulent, en BU-konsulent, en WEB-redaktør, en helsekoordinator, en samferdsel og økonomiansvarlig og en daglig leder. Samarbeid og koordinering med disse har vært en del av det daglige arbeidet. I tillegg er det en regional stilling under Fylkesmannen i Valdres.

Valdres har også fagmiljø og arbeidsnettverk som VSP har benyttet seg av. Valdres har et konsolidert museum i *Valdresmusea AS*, som er kompetansenav for kulturminner. Valdres har også samlet alle reiselivsbedrifter i *Valdres Destinasjon*, og næringslivet i *Valdres Næringsforum*. Disse inngår i arbeidsnettverk der det er hensiktsmessig. Nettverkene har vært både interessenettverk (gards- og stølsnettverk, stølslag og tradisjonshåndverk) og arbeidsnettverk (byggeskikk og stavkirker).

Eksisterende nettverk:

1. Gards- og stølsnettverk
2. Landbruksforum
3. Kulturutvalg

Nye nettverk:

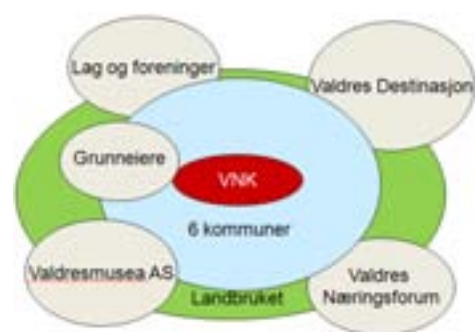
1. Stavkirkegruppe
2. Arbeidsgruppe for byggeskikk
3. Håndverkerforum

Viktige samarbeidsaktører for VSP i Valdres har vært:

1. Valdresmusea AS som kompetansenav
2. Valdres Destinasjon i forhold til reiselivet
3. Kommunene (landbruk)
4. Sogneråd (kirkeverger ved stavkirkene)

I tillegg har det vært organisert samarbeid med stølslag, historielag og Fortidsminneforeningen i Valdres.

Aktørsamarbeidet har variert etter tema. Nedenfor vises aktørmodell for landbruk.

Aktørmodell for landbruk

Temaet landbruk inkluderer også levende stølsdrift, materiell og immateriell kulturarv.

Stavkirkearbeidet er preget av at flere har stavkirkene som ansvarsområde, der eksterne aktører legger premisser for arbeidet.

Aktørmodell for stavkirkearbeidet

Kompetansemiljø

VNK har kompetanse innen kulturminner, landbruk, økonomi, kultur, informasjon, kommunikasjon og prosjektledelse. I tillegg har vi tilgang på kompetansemiljø fra Bioforsk Øst, Løken, Valdresmusea AS, Valdres Destinasjon og Valdres Næringshage. På bygninger og stavkirker har vi også brukt kulturarvenheten og arealavdelingen i Oppland Fylkeskommune samt Riksantikvaren. Av forskningsinstitusjoner har VNK brukt BI, Norsk Senter for Bygdeforskning, NIKU og Telemarkforskning. I tillegg har oppgaver fra studenter fra Universitetet for miljø og biovitenskap (UMB) utført oppgaver om stedsutvikling.

Metode

Det er brukt ulike metoder på de ulike tema. Det første vi må gjøre, er å foreta en statusanalyse.

1. Hva er årsaken til at vi har en uønsket utvikling?
2. Hva kan vi gjøre med det?

Ofte vil vi også kunne finne faktorer som ligger utenfor vårt handlingsrom, som for eksempel overordnede politiske virkemidler eller fravær av disse.

Ut ifra dette kan vi legge opp en arbeidsstrategi. Den bør være et trinnvist opplegg:

1. Lokalisering/mobilisering
2. Iverksetting
3. Oppfølging

De første årene ble det brukt tid til mobilisering og lokalisering, mens resten av perioden er brukt til å sette i gang tiltak og følge opp disse.

Landbruk/stølsdrift

Landbruket er et svært komplekst arbeidsområde som vi måtte "angripe" fra flere vinkler. Hovedoppgaven i forhold til landbruk har vært å styrke stølsdrifta i Valdres. Arbeidsmodellen går ut på å analysere situasjonen for å lokalisere mulige handlingsrom for tiltak.

Problemstilling

Stølsdrifta avvikles.

Årsaker

1. Dårlig økonomi.

Den viktigste årsaken til avviklinga er en generelt dårlig økonomi i landbruket. I 2009 var lønn pr. årsverk nøyaktig halvparten av en industriarbeiders. I tillegg er det forskjeller på produktive og mer marginale landbruksområder. Dette gjør at mange velger å avvikle landbruksdrifta og gå over i andre næringer. Dette har gått spesielt ut over melkeproduksjonen. Samtidig øker andelen melkeprodusenter som driver støl. Dersom vi skal gjøre noe med de økonomiske utfordringene, må vi iverksette tiltak som stølsbrukerens økonomi.

VSP i Valdres har også gjennomført et "Flaskehalsprosjekt". Bioforsk Øst, Løken har gjort en undersøkelse blant et visst antall bønder på hva de anså som de største flaskehalsene for å opprettholde stølsdrifta. Denne bekreftet at økonomi er hovedfaktoren.

2. Stølsområder bygges ned.

Enkelte stølsområder er utsatt for et sterkt utbyggingspress, slik at beiteområdene blir nedbygde. Dette er spesielt tydelig ved Beitostølen. For å unngå dette må planarbeidet forbedres.

3. Manglende rekruttering til landbruket.

Av ulike årsaker har bondeyrket fått lavere status de senere årene, slik at færre unge velger å ta over. Heldigvis har de fleste melkeprodusentene et positivt forhold til selve stølsdrifta.

Tiltak

Neste trinn blir å følge opp punkt 1, 2 og 3.

1. Bidra til å styrke økonomien

Dette har vi bidratt til ved å

- a. arbeide for økt næringsutvikling og bedre økonomien ved gards- og stølsbedrifter.
- b. kanalisere virkemidler for å ta vare på spesielle verdier (RMP, SMIL og Norsk Kulturminnefond).

Rekkefølgen for dette har vært som vist nedenfor.

2. Skjerme sårbare områder

Her har vi forsøkt å etablere redskap som gjør det enklere å ta hensyn til verdiene i stølsområdene.

Dette er gjort ved å

- a. organisere støslag for å samle inn relevant informasjon om kulturminner, beiteressurser og trekkeveier (beiteresler).
- b. fysisk kartlegging.
- c. gjøre digitale data tilgjengelige for forvaltningen.

3. Bidra til å øke statusen på landbruksyrket

Dette er forsøkt gjennom

- a. temakonferanser, fagdager.
- b. stølsnettverk og i direkte kontakt med støslag.
- c. egne opplegg for barn og unge.
- d. publikasjoner om stølsdrift.

Bygninger

I starten var ikke bygninger definert som prioritert arbeidsområde innenfor VSP. Vi innså raskt at bygningene var en viktig del av totalbildet for landbruket.

I ti-årig plan for kulturminner er en av målsettingene at "Valdres skal ha et representativt ansikt utad." Dette inkluderer både eksisterende og planlagte bygg. Strategien må derfor være todelt.

Problemstilling 1

Statusen for bygningene er at mange eldre bygg forfaller.

Årsaker

1. Gamle hus er ufunksjonelle.
2. Det er kostbart å restaurere.
3. Virkemiddelapparatet tillater lite endringer og tilpasninger.

De tre første punktene er kanskje spesielt utfordrende i forhold til stølsbebyggelsen. Status for stølebebyggelsen er

- nedlagte støler i forfall.
- nedlagte støler som feriested.
- støler i drift med behov for utviding.
- tradisjonell stølsdrift.
- stølsdrift med tilleggsnæring.

Samtidig så vi en helt klar konflikt mellom bruk og vern av bygninger og stølsmiljø.

Vårt hovedoppdrag har vært å ta vare på stølsdrifta som driftsform. Stølsperioden er for mange ¼ av året, og boligmassen må fungere for hele familien.

Det betyr at bygningene må kunne

- fungere som fullverdig sommerbolig.
- tilpasses dagens landbruk med større driftsenheter.
- tilpasses behov for tilleggsnæringer med hensyn til

mattilsyn/hygiene og moderne standard for helårsbruk (isolering) med mulighet for utleie.

4. Det er for få restaureringskyndige håndverkere.

Tiltak

1. Bidra til å tilføre/ koordinere økonomiske virkemidler. VSP-koordinator har bidratt med veiledning og søknadshjelp spesielt i forhold til Norsk Kulturminnefond. Til hver søknad har koordinatoren lagt ved et eget følgebrev med vurderinger ut i fra et verdiskapingsperspektiv.
2. Bidra til å finne tilpassede løsninger for ny bruk av gamle bygg som ikke reduserer verneverdien. Her har VSP bidratt med arkitektløsninger.
3. Styrke håndverkerkompetansen med kurs, fagnettverk og faglig veiledning. Valdres har fra 2009 ansatt en egen bygningsvern-rådgiver.

Nedenfor vises arbeidsmodell.

Problemstilling 2

1. Nye bygg er ofte dårlig tilpasset eksisterende byggeskikk og landskap.

Årsak:

1. Liten bevissthet om byggeskikk blant eiere.
2. For lite føringer for utforming og tilpassing i planfasen.

Arbeidsstrategi:

Utarbeide et retningsgivende dokument for hele regionen.

Stavkirker

Stavkirkene er de mest unike kulturminnene i Valdres. De er derfor svært viktige for merkevarebyggingen i Valdres.

Arbeidsmetode for stavkirker har fellestrekk med landbruk og bygninger, men med ulik eier- og bruksstruktur slik at tilnærmingen blir annerledes. Samtidig er de fredede bygninger av global verdi der det må tas spesielle hensyn til sårbarhet og slitasje. Kirkene er også religiøse bygg som eies av menigheten. De fleste er i bruk som menighetskirker.

Hovedmålet for VSP har vært:

Å øke attraksjonsverdien til stavkirkene.

Dette er fordi det i dag er lite kjent at seks av de 28 stavkirkene faktisk ligger i Valdres. Vi ønsker å gjøre dette bedre kjent slik at mange flere kan ha glede av dem. Videre er de våre mest unike kulturminner, som Valdres bruker i merkevarebyggingen. Blant annet er logoen for Valdres inspirert av treskurden i stavkirkene.

Analyse

Problemstilling:

Omvisertjenestene ved kirkene går i underskudd.

Årsak:

1. Kirkene er dårlig markedsført.

2. Den fysiske tilretteleggingen er begrenset.

Den fysiske bygningen har vært gjennom en restaurering gjennom stavkirkeprogrammet.

Spesielle utfordringer:

Kirkene er

- nasjonale kulturminner
- opplevelsesprodukt
- religiøse bygg

Hoveddelen av arbeidet har bestått i å samordne aktører i Valdres. Det ble derfor tidlig satt ned en regional arbeidsgruppe. Denne besto av

- kirkevergene
- reiselivet i Valdres (VD)
- Valdresmusea AS
- Valdres guideforening
- Valdres prosti
- VNK som koordinator og sekretær

Tiltak

1. Definere kirkenes behov og motivasjon
2. Bidra til bedre inntjening
3. Bidra til å kvalitetssikre informasjon og tilrettelegging

1. Kirkenes behov og motivasjon
Det ble gjennomført en spørreundersøkelse som skulle avdekke kirkenes ambisjoner og muligheter for å videreutvikle kirken som besøksobjekt. Det viste seg at dette varierte. Noen av kirkene er menighetskirker, mens andre driver museal drift med få religiøse arrangement. Noen av kirkene har delegert guidetjenesten til Valdres Destinasjon. Denne avklaringen var viktig for hvordan vi kunne "angripe" arbeidet med å bedre kirkenes inntjening på omvisertjenesten.

2. Bedre inntjening

Strategien har vært å øke antall besøkende. Dette har vi gjort ved mer informasjon og markedsføring i brosjyrer, temahefter og på Internett.

3. Kvalitetssikre informasjon og tilrettelegging.

Flere av kirkene har utfordringer i logistikken knytta til tilgjengelighet, parkering, skilting og sanitærforhold. Samtidig var informasjonen mangelfull ved flere kirker.

Ved det videre arbeidet har vi derfor utarbeidet en mal for informasjon, samt søkt om skilt fra veg for alle kirkene. Vi har også satt i gang en prosess om tilrettelegging rundt kirkene som også involverer kommunens fylkekommunens planarbeid. Videre har Riksantikvaren kvalitetssikret oppsett av informasjon ved kirkene.

VSP har blant annet samarbeidet med Oppland fylkeskommune om utprøving av hensynssoner i ny Plan og bygningslov.

Gjennom prosessen har vi etter hvert sett at arbeidet med kirken som opplevelsesprodukt er for stort for menighetene, både arbeidsmessig og økonomisk. For å oppnå bedre kvalitet på besøkstilbudet bør dette tilretteleggingen for reiselivet delegeres til noen som har dette som arbeidsområde til daglig.

Samtidig er kirkene over 800 år gamle kulturminner. Det er derfor viktig at vi tilretter slik at de også kan oppleves for framtidige generasjoner. Det må dessuten vises respekt for kirkens symbolverdi i landskapet rundt kirken.

Reinli stavkirke. Foto: Hans Enger

Informasjon og tilrettelegging

Informasjonen har hatt ulike formål og målgrupper.

Medier

Mediene som er brukte, er:

1. TV/radio.
2. www.valdres.no - VNK sin egen nettside.
3. Aviser.
 - lokalavis
 - leserinnlegg
 - kronikker
 - artikler
 - annonser
 - valdres.no - VNK sin egen informasjonsavis
 - Informasjonsbrev pr. post og e-post
4. Fagpublikasjoner.
5. Informasjon i felt.

I kulturminneåret 2009 ble kommuner, skoler, barnehager, lag og foreninger oppfordret til å skilte sitt kulturminne eller kultursti. Dette ble aktivt brukt av flere. Kulturstier og informasjon i felt har vært det viktigste tiltaket for å forankre kulturminnearbeidet hos "folk flest" fordi det har gitt et funksjonelt resultat. Mange av stiene er svært mye brukt.

Målgrupper

Målgruppene har vært "folk flest", bønder, stølsbrukere, grunneiere, huseiere, håndverkere, barn og unge, lag og foreninger eller turister.

Det har også vært ulike informasjonsstrategi i ulike arbeidsfaser.

Fase 1: I startfasen var det spesielt viktig å gjøre "folk flest" kjent med Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet i Valdres. Dette ble gjort gjennom avisartikler i lokalavisa, Valdres, og Valdresportalen; valdres.no. I tillegg er det

sendt ut informasjon med post og e-post. Denne ble sendt til grupper innenfor lag og foreninger og kommuneansatte. Generell informasjon og oppdatering til "folk flest" har ellers foregått gjennom hele pilotperioden.

Fase 2: I neste fase var det viktig å få ut informasjon om muligheter og oppfølging av konkrete tiltak.

Fase 3: I denne fasen var det viktig å gi direkte informasjon til aktører. Dette ble blant annet gjort på nettverkssamlinger og arbeidsmøter. I kulturminneåret hadde www.valdres.no en kulturminneartikkel hver helg, der teksten var skrevet av privatpersoner/frivillige. Dette var et ledd i den generelle forankringen av kulturminnearbeidet.

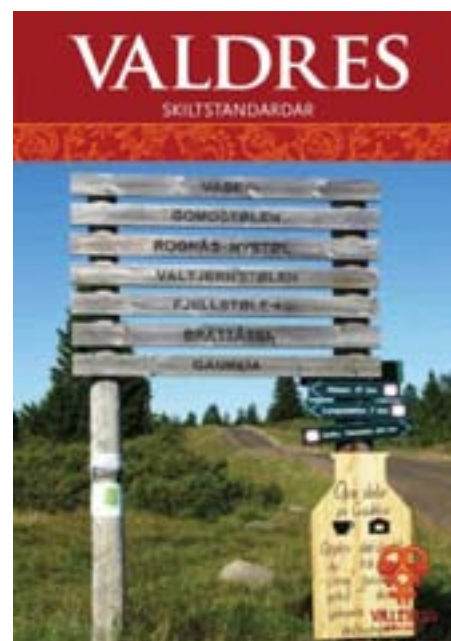
Fase 4: I slutfasen, eller "landingsfasen", har det vært gitt mindre info om tiltak som krever oppfølging, men generell informasjon om VSP og kulturminner. Det har blant annet vært et TV-innslag på NRK. Videre er den beste kulturstien kåret med medieoppdrag.

Selv om VSP-piloten i Valdres avvikles i 2010, vil VNK fortsette arbeidet med kulturminner. Videre er det viktig at "folk flest" ser muligheter for verdiskaping knytta til kulturminner også etter at VSP-piloten er avviklet.

Informasjon i "Valdres-design"

Kulturminner er en viktig del av merkevarebyggingen i Valdres. Det er derfor viktig at informasjon om og tilrettelegging om av kulturminner er kvalitetssikret og har en enhetlig, leservennlig utforming. Gjennom Merkevareprogrammet er det utformet en egen Valdresdesign som skal brukes på informasjon fra VNK.

I den forbindelse er det også utarbeida en egen skiltveileder for Valdres.

Kompetanse

Økt bruk, restaurering og tilrettelegging av kulturminner krever økt kompetanse.

Behovene for økt kompetanse har vært størst i forbindelse med restaurering. VSP oppmuntret tidlig til å sette i gang restaureringstiltak, men oppdaget fort at vi hadde en flaskehals med tanke på restaureringshåndverkere og kompetanse. Det ble derfor avholdt kurs for restaureringshåndverkere i samarbeid med Kulturvern avdelingen i Oppland fylkeskommune og Norsk Kulturminnefond. Videre var det behov for veiledning for huseiere, slik at det ble etablert en *byggningsvern rådgiverstilling* ved Valdresmusea AS. Rådgiveren er tilgjengelig for huseiere i hele regionen.

For verdiskapingsprosjektet var det også behov for økt kompetanse innenfor mattradisjoner, foredling, vertskapsrollen, produktutvikling og salg.

Det er derfor holdt

- kurs innen vertskap, guiding, restaurering og ysting
- gjennomført fagdager om tema bygninger og kulturminner
- holdt seminar med tema stølsdrift og stavkirker
- opprettet fagforum for bygningsvern

Generell kompetanse

Gjennom hele perioden har det vært viktig å styrke den generelle kompetansen innen kulturminner. Det er blant annet gitt ut to publikasjoner i regi av VNK.

Gjennom Valdresmusea har Valdres også hatt flere tilbud for barn og unge gjennom *Den kulturelle skolesekken*.

Verdiskapingsbegrepet

I programperioden var det nødvendig å definere verdibegrepet i Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet. I løpet av perioden ble verdiskapingskriteriene delt inn i:

1. Miljømessig
2. Sosialt
3. Kulturelt
4. Økonomisk

Alle 4 kriterier er vektet like tungt. Valg av prioriterte tema ble gjort allerede før programstart, slik at alt arbeidet er innrettet etter dette. Likevel har det på enkelttiltak vært nødvendig å vurdere verdiskapingseffekten, og om tiltaket faller inn under satsingsområdene i VSP.

Dette gjelder spesielt i forhold til restaureringstiltak. Selv om stølsdrift er et hovedsatsingsområde i Valdres, har

vi definert mange ulike bygg inn i VSP, også bygninger utenfor landbruket.

Ved vurderingen er det lagt vekt på hva bygningen/kulturminnet skal brukes til.

Det viktigste har vært at tiltaket fører til økt næringsaktivitet. Dersom det ikke er tilknyttet næringsvirksomhet, må det ha en særlig positiv effekt for kulturlandskapet som helhet, gjøres tilgjengelig som museal drift eller ha en helt spesiell bygningsvernverdi. Det er også forsøkt å se tiltaket inn i en større, helhetlig sammenheng i forhold til gamle hageanlegg, biologisk mangfold, kulturlandskap og bygningsmiljøet i tilknytning til tiltaket.

For landbruksdrift er tiltak som gir økt husdyrhold og beiting, vektlagt spesielt.

Valdresrådet anno 2008. Foto: Nils Rogn

Virkemidler og tilskuddsordninger

I kapitlene nedenfor tar vi for oss de viktigste tilskuddsordningene og andre virkemidler. Fordi dette er ulikt etter tema, har vi delt opp oversikten etter arbeidsområder.

Landbruk/stødrift

Landbruk er kanskje det mest komplekse arbeidsfeltet, fordi de inneholder overlappende fagområder fra rent agralt til miljøvern og kulturminneforvaltning.

I tillegg til at man kan styrke næringsutviklingen knytta til stølsdrifta, finnes det en rekke innretninger for å ta vare på og kanalisere virkemidler til spesielle verdier. Alle krever dokumentasjon.

Kommuner

Det mest åpenbare virkemiddelapparatet ligger i kommunens *SMIL-ordning* (Spesielle Miljøtiltak i Landbruket), der det blant annet gis støtte til kulturlandskap, bygninger og før-reformatriske kulturminner.

Kommunen administrerer også bøndernes miljøplan for landbruket. Denne skal utarbeides av alle gårdbrukere, og skal ta hensyn til kulturminner og miljø.

For tilrettelegging og aktiviteter har kommunen *Plan- og bygningsloven* som viktigste virkemiddel. I VSP-sammenheng er dette spesielt aktuelt for videre utvikling av stølsområder. Plan- og bygnings-loven kan også brukes til å ta spesi-

elle hensyn til stølsdrift, beiteressurser og kulturminner ved planleggingen av fritidsbebyggelse.

Statsallmenninger

I Valdres er det spesielt i Vestre og Øystre Slidre store områder med statsallmenninger i stølsområdene. I disse områdene er det eget regelverk om rettigheter, utbygging og utforming av bygg.

Regional BU-ordning

For næringsretta tiltak i landbruket administrerer Valdres BU-midler. Dette er en prøveordning som utprøves på sjetta året i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen. Flere VSP-tiltak er fulgt opp gjennom denne ordningen i Valdres.

Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har støttet et "fyrtårnprosjekt" innen gards- og stølsturisme i Valdres. Fyrtårnprosjektet var i regi av Valdres Destinasjon.

Fylkeskommunen

Som kommunene har også fylkeskommunen Plan- og bygningsloven som sitt viktigste redskap i regional forvaltning.

Fylkesmannen

For VSP er virkemidler både Landbruksavdelingen og Miljøavdelingen viktig.

Landbruksavdelingen administrerer RMP (Regionalt miljøprogram), som gir støtte til skjøtselstiltak i regionalt og nasjonalt verdifulle lokaliteter.

Miljøvernavdelingen har ansvaret for at vernegrunnlaget i verneområdene blir ivaretatt. For kulturlandskap betyr det aktiv bruk og skjøtsel.

Det er også utarbeida nasjonale handlingsplaner for slåttemark og dragehodelokaliteter.

Miljøvernavdelingen disponerer midler til nye registreringer og utarbeiding av regionale tiltaksplaner.

Norsk Kulturminnefond

Denne ordningen inkluderer også restaureringstiltak i kulturlandskap.

Statlige midler

Det finnes flere tilskuddsordninger for restaurering og tilrettelegging av kulturminner. Disse er offentliggjort i Rundskriv T-1/0x og omfatter områdene naturforvaltning, friluftsliv, kulturminnevern, forurensing og internasjonale miljøtiltak. I Valdres har vi brukt "Tilskudd til kulturminnetiltak (Kap. 1429 post 50, 72, 73 og 74)", som administreres av Riksantikvaren. Midlene er brukt til kartlegging av kulturminner og beiteressurser i stølsområdene.

Andre

Ellers er det viktigste virkemiddelet til landbruket årvisse statlige overføringer som blir bestemt gjennom årvisse forhandlinger. Dessverre har fordelingspolitikken ført til et mer industrialisert landbruk med dårligere økonomi og avvikling av melkekvoter i distriktene.

Andre aktører innen virkemiddelapparatet er *Mattilsynet* som har egne regelverk for hygiene ved etablering av bedrifter.

Bygninger

Kommuner

Kommunens *SMIL-ordning* blir også brukt ved restaurering av verneverdige bygninger.

Fylkeskommunen

Kulturvern avdelingen i fylkeskommunen har en egen tilskuddsordning for fredede og verneverdige hus.

Regionalenheten har også tiltak som knyttes opp mot regional utvikling.

Norsk Kulturminnefond

Dette har, sammen med eiers egenandel, vært den viktigste finansieringskilden ved restaureringstiltak.

Uni-stiftelsen

Valdres har også søkt om støtte til tiltak fra Uni-stiftelsen. Alle søknader er avslått. Stavkirkeprogrammet har gjennomført en

omfattende restaurering av de norske stavkirkene. Midler til dette er avsatt på statsbudsjettet og forvaltes av Riksantikvaren.

Av lovverk er kulturminneloven, kirkeloven og Plan- og bygningsloven mest aktuelle.

Stavkirker

For stavkirker finnes det flere lover, men få/ingen tilskuddordninger.

Lokale virkemidler

Valdres har brukt informasjon, opplæring og kompetanse som

virkemiddel for å styrke og forankre kulturminnearbeidet.

Faglig bistand

Vi har tilbudt faglig veiledning innen bygningsvern, etableringer og næringsutvikling. Videre har vi gitt veiledning innen virkemiddelapparatet.

Opplæring

Det er avholdt kurs og seminarer innen bygningsvern, lokal foredling, vertskapsrollen, stavkirker, støls-drift, reiseliv, pakking og salg som virkemiddel for å styrke kompetansen på flere fagområder.

Gaveutdeling under VSP-samling i Valdres 2008. På Stølsvidda i Nord-Aurdal. Foto: Katharina Sparstad

Resultater

Resultatene kan synliggjøres på ulike måter. Resultatene bør kunne måles både i forhold til overordna hovedmål og konkrete resultat- og tiltaksmaal.

Det viktigste vi har oppnaadd, er en positiv holdningsendring til kulturminner og kulturarv. I tillegg har vi utviklet gode arbeidsstrukturer og økt tverrfaglig aktørsamarbeid.

Vi har ogsa fått gjennomført flere visuelle og målbare tiltak.

Landbruk

Målene for stølsarbeidet har vært tredelt. Vi har forsøkt å:

- Bedre inntekta
- Legge til rette for bedre disponering av stølsområdene
- Øke statusen til landbruks-næringa

Inntekt

Næringsutvikling

I programperioden (2006–2009) økte antall deltakere i Gards- og stølsnettverket fra 23 til 34 deltakere.

I 2008: Igangsatt "fyrtårnprosjekt" for stølsnettverket. Fyrtårnprosjektet har jobbet med produktutvikling, spissing og pakking, der de blant annet var på studietur til Vorarlberg i Østerrike. Alle deltakerne måtte utarbeide hver sin forretningsplan i prosjektperioden.

I 2009 gjennomførte Fylkesmannens landbruksavdeling i samarbeid med VNK en spørreundersøkelse i Gards- og stølsnettverket. Undersøkelsen ble gjennomført etter mal fra Norsk bygdeturisme og gardsmat (NBG). Resultatene viser at 60 % hadde en inntektsøkning fra 2008. I samme

Stølsturisme gir resultater

FACERNES: En undersøkelse Fylkesmannen har utført sammen med Valdres natur- og kulturpark, viser at gårds- og stølsturismen i Valdres er i positiv utvikling.

Morten Høltomt

Satsingen gir resultater, og næringen er preget av optimisme og vekst, skriver Fylkesmannen i en nyhetsmelding. Utviklingen innen stølsturismen er spesielt god.

Undersøkelsen ble gjennomført høsten 2009 med deltakerne i gårds- og stølsturismeprojektet i regionen. I alt 28 vertskap deltok. Aller mest positive tilbakemeldinger kom det fra stølsturismevertene, som samtlige svarte at de var ganske eller svært optimistiske.

Bygdeturismen i Valdres vokste i fjor, til tross for en generell nedgang i reiselivet både regionalt og nasjonalt.

– Vi merker oss at veksten innen gårds- og stølsturismen er større i Valdres enn ellers i landet, uttaler Tove Raastad Breien, tidligere styreleder i Hinen, som er bransjeorganisasjonen for bygdeturisme og gardsmat.

Nesten 60 prosent av vertskapene i Valdres synes at 2009 var enten litt eller mye bedre enn året før.

De 28 vertskapene som deltok i undersøkelsen omsatte for 10–12 millioner kroner i 2009. Det gir ringvirkninger for næringslivet verdt minimum seks millioner kroner, ifølge Fylkesmannen.

periode hadde øvrig reiseliv i Valdres en nedgang på 4,1, Oppland 2,9 og på landsbasis var nedgangen 2,4 %. Den største enkeltomsetningen var på mellom 1 og 2,5 mill. kr, mens den samla omsetning var på ca. 5 mill kr. Gjennomsnittlig inntekt pr. nettverksdeltaker var 147 000 kr.

Hvis vi ser på ringvirkninger i nærmiljøet, er dette beregnet til 4 mill. kr i form av flere overnattingsdøgn og måltider.

Den samla verdiskapingen er på 9 mill kr, mens gjennomsnittlige ringvirkninger er 117 000 kr. Til sammen hadde Gards- og stølsnettverket 23076 besøk i 2009. Dette er et resultat vi er fornøyd med.

Tilskudd til dokumenterte verdier

I perioden som pilot er det gjennom VSP gitt støtte gjennom Norsk Kulturminnefond til kulturlandskapspleie. Dette er ingen inntekt til gardbrukerne, men er en tilført ressurs som bidrar til å øke verdiene i området. Det er ogsa tilført midler gjennom SMIL og RMP i stølsområdene til både stølsdrift og skjøtsel, men disse har i hovedsak gått

uavhengig av VSP. Det er likevel mange som fremdels ikke benytter seg av tilskuddsordninger for å ta vare på de dokumenterte verdiene i stølsområdene.

Stølsarealene

Valdres har som eneste region kartlagt kulturminner, beiter og reksler i alle stølsområder. Dette er i hovedsak gjort av stølslagene selv. Spesielt gode beiter, reksler og kulturminner er tegnet inn på kart, og kulturminnene er målt inn med GPS i felt. Til sammen er rundt 1850 kulturminner er innmålt. Minnene blir senere systematisert med egenskapsdata etter stølslag og type minne, og ferdige datasett skal overføres til kommuner, Riksantikvaren og Oppland fylkeskommune.

Hovedhensikten er å bruke dette som et redskap i forvaltningen i stølsområdene. Videre gir kartleggingen et godt grunnlag for å søke støtte til skjøtsel og vedlikehold av kulturlandskapet, beiter og reksler. Stølslag ble også oppfordret til å bruke kulturminnene i stølsområdene til å utvikle næringstiltak. Deltakere i Gards- og stølsnettverket har blant annet brukt reksler og buferdsveger som kulturstier i sammenheng med utvikling av stølsbedriften. Flere stølslag har også brukt kartleggingen som grunnlag forrydding av reksler og beiter.

Innmåling med gps.
Foto: Ulf Ullring.

Kartlagte kulturminner vises som rosa prikker

Dokumentasjon

Valdres har i perioden både hatt egne dokumentasjonsprosjekt, og vært tilknyttet forskningsinstitusjoner. Vi har i perioden samlet inn informasjon om ystetradisjoner i Valdres. Dette skal publiseres og brukes som virkemiddel inn i videre utvikling av foredlingsbedrifter. Det er også gjennomført et prosjekt som dokumenterer ystetradisjoner.

Dokumentasjon av ysting.
Foto: Katharina Sparstad

Holdninger

Som nevnt ovenfor har det skjedd en klar holdningsendring i forhold til kulturminner og kulturarv. Det har skjedd store kulturelle omveltninger i Valdres de siste 100 åra, og moderniseringen av landbruket har gjort livet lettere for mange. Dette kan kanskje forklare hvorfor mange også har vendt ryggen til kulturarven som knytter seg til landbruket. Mange steder i Valdres er det eksempler på at folk utenfra har tatt opp igjen tradisjoner innen byggeskikk, tradisjonshåndverk og folkemusikk. For mange ble dette assosiert med en romantisk forestilling om hvordan livet var i Valdres for 100 år siden. Samtidig med å "gi det gamle på båten" har landbruket kanskje også kastet gitt fra seg noe av identiteten og selvfølelsen.

I reiselivssammenheng kan man også si at man har kastet "babyen ut med badevannet", fordi lokalhistorie er en etterspurt vare for reiselivet. Dette, sammen med at landbruket er svekket av svak økonomi, gjør det vanskelig å få ny rekruttering til landbruket.

VSP har ikke greid å snu utviklingen i landbruket, men vi har greid å sette søkelys på kvaliteter og verdier. Vi har også greid å vise at Valdreslandbruket har en verdi ut over bonden selv. Vi opplever at flere viser at de er stolte av gården og kulturarven sin, og ikke minst stølsdrifta si. Dette er en svært positiv utvikling. Flere gårdbrukere har også tatt i bruk kulturminner og lokalhistorie som tilleggsnæringer på gården.

Vi kan også finne en merkbar holdningsendring hos beslutningstakere i Valdres. Ved etableringen av VSP i Valdres ble det blant enkelte politikere og i noen fora uttrykt skepsis til økt vektlegging av kulturminner. Dette var delvis på grunn av at dette ble ansett som "umoderne" og lite framskrittsvennlig, men også fordi noen trodde dette kunne føre til flere båndlegginger. Dette har imidlertid VSP-prosjektet greid å tilbakevise gjennom konkret arbeid. Situasjonen er nå omvendt, det vil si at flere opplever kulturminner som svært positivt, og en forutsetning for merkevarebyggingen i VNK.

Restaurert steinfjøs på Strø i Vestre Slidre.
Foto: Gullik Stee

Bygninger

Restaurering

Det er igangsatt 36 restaurerings-tiltak innenfor VSP. Til sammen er det tilført kr 6 267 000 til restaureringstiltak fra Norsk Kulturminnefond. Omtrent tilsvarende beløp i private midler er investert i restaurering. Kommunene har bidratt med ca. 2 000 000 via SMIL-ordningen.

Kompetanse

Opplæring

VNK har i samarbeid med Valdresmusea og OFK gjennomført flere kurs i restaurering. Dette har bidratt til å øke kompetansen innen restaureringshåndverk, og gitt flere kompetente restaureringshåndverkere i Valdres.

Bygningsvernrådsgiver

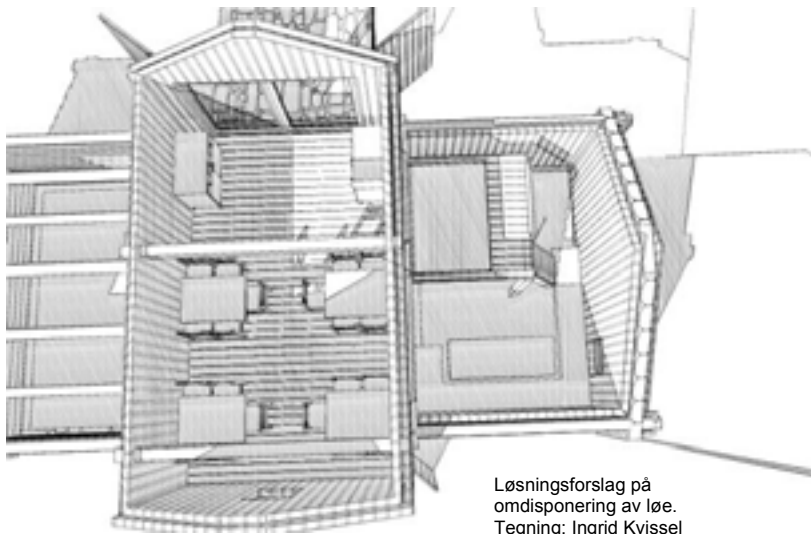
VNK har opprettet en stilling som bygningsvernrådsgiver ved Valdresmusea AS. Bygningsvernrådsgiveren er tilgjengelig for alle huseiere i deler av arbeidstiden.

Arkitekt hjelp

Valdres har koblet til en arkitekt for utviklingstiltak der nye behov utfordrer verneverdiene. Dette har vært spesielt aktuelt for flere av deltakerne i gards- og stølsnettverket.

Nettverk

Dette ble etablert høsten 2009 etter oppfordring fra håndverkerne selv. Nettverket har avholdt to samlinger/kurs. I tillegg har de en egen facebook-side som mottar nyhetsbrev.

Løsningsforslag på omdisponering av løe.
Tegning: Ingrid Kvissel

Veileder i byggeskikk og tilpassing til landskap

Valdres har siden 2007 arbeidet med en veileder for byggeskikk som skal gjelde for hele Valdres. Det er nedsatt en arbeidsgruppe for dette. I tillegg er utformingen satt bort til et arkitektfirma.

Heftet ble sendt på høring i desember 2010. Etter eventuelle innspill kommunene skal veilederen publiseres i hefte og som nedlastbart format.

Stavkirker

Arbeidsgruppe

Det viktigste som har skjedd, er at det er etablert en egen arbeidsgruppe for stavkirkene. Før VSP har det ikke vært et eneste felles møte for stavkirkene. Høsten 2010 ble det avholdt et eget arbeidsseminar der alle involverte aktører (Riksantikvaren, Oppland fylkeskommune, Valdres Destinasjon, kirkeverger og sogneråd, Hamar bispedømme og VNK) var invitert.

Avklaring av spesielle utfordringer

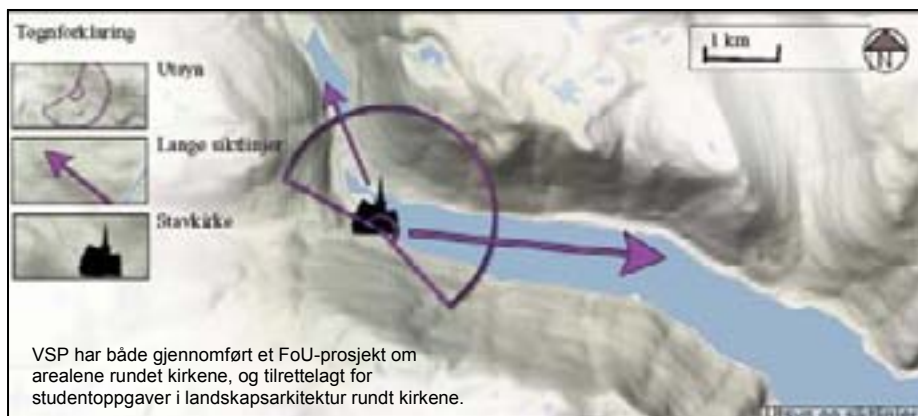
Et viktig resultat av arbeidet er at det har synliggjort utfordringer, problemstillinger og muligheter for videre utvikling. Arbeidet har vist at det er en stor utfordring for kirkene å håndtere både oppgaven som menighetskirke og severdighet. Besøktjenesten ved kirkene er organisert ulikt, men hos samtlige går besøktjenesten i underskudd hvis vi ser bort i fra sponing fra kommunene.

VSP har også konkretisert at det knytter seg utfordringer til arealdisponeringen rundt kirkene. Vi så at dersom det skal legges opp til økt besøk ved kirkene, må forholdene rundt flere av kirkene forbedres. Det er blant annet behov for reguleringer i forhold til parkering, sanitær- og sørvisbygg ved flere av kirkene. Samtidig er det behov for å ta hensyn til kirkebygget i et større område rundt kirkene. Gjennom et eget FoU-prosjekt for å prøve ut hensynssoner i forbindelse ny regulering etter ny Plan- og bygningslov har det vist seg at dette var uaktuelt å bruke fordi det her også er krav om sjakting. Sjakting vil kunne påføre kommunen store omkostninger.

Synlige resultat

Intensjonen har vært å øke antall besøkende ved kirkene, ved å bidra med tilrettelegging, markedsføring og kvalitetssikring. Samtidig har det vært viktig å kvalitetssikre informasjon ved- og om kirkene.

Av trykksaker har VNK utarbeidet et eget temahefte for stavkirkene, nye billetterer i Valdresdesign og et kirkepass. Kirkepasset er i A5-format og har informasjon om samtlige 34 kirker i Valdres, og ved hver kirke er det plassert et stempel som skal stemples inn i heftet. Stemplett hefte belønnes med premier. I tillegg er det satt opp egne informasjonstavler ved alle kirkene. Kirkene er blitt markedsført gjennom generell markedsføring av Valdres i temaguiden og på valdres.no.

I tillegg har VSP utarbeida 3D-presentasjoner av Øye og Reinli stavkirker.

3D-presentasjon av Øye stavkirke

Selv om inntjeningen i 2010 var noe bedre enn de foregående år, er det vanskelig å forklare dette med konkrete tilretteleggings- og markedsførings tiltak.

Informasjon og tilrettelegging

Informasjonen har foregått på ulike nivå til ulike målgrupper. Disse har vært på alle nivå fra grunneiere til kulturminneforvaltningen i Norge, Norden og utviklingsprosjekt i EU.

Informasjonen har foregått gjennom muntlige framstillinger (foredrag), offentlig medier, (lokalavis, egen Valdres.no-avis og på Valdresportalen), gjennom fagpublikasjoner og ute i felt.

Offentlige medier

I tillegg har Valdres en egen kommunikasjonsansvarlig som blant annet produserer en egen avis (valdres.no), driver www.valdres.no for lokalbefolkningen og markedsfører kulturminner og stølsnettverk offensivt mot ulike nasjonale medier med egen logo og layout i henhold til designprogrammet for Valdres.

Publikasjoner

I prosjektperioden er det utgitt publikasjoner med forskjellige tema. VSP har vært delaktig i fire bokprosjekt og to filmprosjekt. Bøkene omhandler stølsdrift, i stavkirkene i Valdres, båttrafikk på Bygdin og fangstanlegg i Jotunheimen.

Den ene filmen var en dokumentarfilm av Gerd Hennem, "Har fortida en framtid", som omhandler hvordan VNK og andre aktivt setter i gang tiltak for å stoppe forfallet av kulturarven i norsk landbruk. Denne ble vist 9. september 2010.

VSP har også vært delaktig i to publikasjonshefter; ett hefte om stavkirker (også omtalt under avsnitt om stavkirker), og ett hefte om jernvinne og smier i samarbeid med Valdresmusea AS

Informasjon i felt

Kulturstier

Til sammen er det skiltet 22 kulturstier i VSP-perioden. Disse utgjør over 20 mil. Den lengste er Pilegrimsvegen fra Hedalen stavkirke til St. Thomaskirken på Filefjell. Noen av disse er tilknyttet stølsbedrifter eller tettsteder. Nedenfor er noen eksempler.

Vardevandring

Det er lagt opp til vandringer til seks varder (veter) i samarbeid med Valdres Destinasjon og Valdresmusea.

Det er utgitt fagpublikasjoner om både stavkirker og jernvinne & smiing i Valdres.

Bildet viser dørbeslag ved Hedalen stavkirke. Foto: Torill Tømt

Kviteberg ved Fagernes

Fra Skysstasjonen i Fagernes sentrum kan du gå til husmannsplassen på Kviteberg. Teksten er utarbeidet av barnebarnet til siste husmann på Kviteberg.

Ved enkeltminner

Det er satt opp ca. 60 informasjonstavler ved enkeltminner (inkludert stavkirketavlene). I tillegg er det satt opp flere hundre tilvisningsskilt.

Kulturminneåret 2009

Kulturstier

2009 var kulturminneår. I den forbindelse ble lag, foreninger, skoler og barnehager oppfordret til å skilte sitt kulturminne/kultursti i nærområdet. Dette har resultert i sju nye kulturstier.

Ikonprosjektet

VNK har sammen med Valdresmusea også gjennomført et prosjekt om hva ungdommer definerer som sitt Valdresikon. Alle åttendeklasser var involvert, og ti av bidragene ble stilt ut i egen utstilling på Valdres Folkemuseum.

Vekas kulturminne

I kulturminneåret hadde VNK også et ukentlig kulturminneinnslag på Valdresportalen. Innslagene var sendt inn fra innbyggerne i Valdres om deres personlige minne. Historiene ble samlet i et hefte ved utgangen av året. Nedenfor vises utklipp fra "Vekas kulturminne".

Fønhusvegen

På denne stien kan du gå i Mikkjel Fønhus sine fotspor. På denne ruta er det satt opp 16 kulturhistoriske tavler. Arbeidet er utført av en egen arbeidsgruppe "Fønhusgruppa".

Bedrifter

Ti enkeltbedrifter innen gards- og stølsturisme har fått informasjonstavler knytta til bedriften sin.

Vekas Kulturminne (9) - Dokkedans til langeleikspel

- ein fargeløst i norsk folketradisjon. Som småjente opplevde eg at storeystre mi ikkje trudde det gjekk an å spile langeleik utan at ho hadde dansedokker attåt. Ho hadde lært av Ragnhild Midthus, som alltid brukte dette. Lite visste vi at dette var ein gammal tradisjon, som framleis lever i Sentral Asia, rundt Middelhavet - og i Valdres!

Den eldste dokumentasjonen av at langeleikspelarar brukar dansedokker finn vi i O. K Ødegård "Gamalt frå Valdres" 1911. Han skriv om Trond i Bagnbrato som var fødd i 1766:

" Han hadde noko dokkelista o dokkelento, so dansa ette spele, o foot me desse o leike ikringo mange bygda o va mykje saahaldin for spile sit". Trond vart kalla "Brøtaguten" og vart verdsett både i si tid og i tradisjonanes ho.

Den viktigaste kjelda til kunnskap om dokkedans på 1800-talet i Valdres er systrene Marit "Torrisa", Guri på Moå og Berit på Pynte. Systrene reiste mykje rundt kvar for seg og saman. Dei tente mykje pengar, spelte fleire instrument og er alle dokumentert i samband med dansedokker. Fotografi og samtidsdokumentasjon i form av avisreportasjar og memoarar fortel korleis dei nytta dokker attåt langeleikspelet.

Berit på Pynte (1812-1899) er den mest veldkjende av langeleikspelarane på 1800-talet. Viktige kjelder er Valdres bygdebok nr. 6 og 7, og Ola Hjelte sin artikkel i Årbok for Valdres 2005 og sjølvsgutt Anne M. Helgesen si doktorarhandling om figurteaterets historie i Noreg. Berit vaks opp på Los-Volladn i Vestre Slidre og vart gift

Berit Pynten med langeleiken og dansedokker.

Fra "Vekas kulturminne", kulturminneåret 2009 14

Kompetansebygging

Det er avholdt 11 kurs og to seminarer i VSP-perioden. I tillegg har det vært årvisst opplæring av stavkirkeguidene.

Seterkonferanse

Dette seminaret ble gjennomført i samarbeid med Fylkesmannen, Norsk Seterkultur og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Arrangementet var nasjonalt, og ble avholdt tidlig i pilotfasen.

Ystekurs

Det er arrangert to kurs i melkeforedling i samarbeid med Vestre Slidre Bonde- og Småbrukarlag. Kursene har tatt for seg ysting av både søt ysting og sur ysting. Kursene har bidratt til at flere har startet med lokal foredling av melk i Valdres.

Kurs i tradisjonshåndverk

Det er gjennomført åtte kurs innen restaurering samarbeidspartner har vært Valdresmusea AS, OFK og Fortidsminneforeningen. I ett av kursene har kursdeltakerne fått opplæring og dokumentasjon. Dette har vært helt nødvendig spesielt i forhold til tiltak som gjennomføres med støtte fra Norsk Kulturminnefond. Dette har vært helt nødvendig fordi det er for få fagkyndige håndverkere i forhold til behov for restaurering. Ved å tilby opplæring har vi klart å redusere ventetiden på håndverkere, og vi har økt det faglige nivået på gjennomførte tiltak. Det er også viktig å kunne tilby opplæring for å sikre rekrutteringen av unge tradisjonshåndverkere.

To av kursene har tatt for seg restaurering av ildsteder. Mange av husene har gamle ildsteder, og restaurering av ildsteder krever spesielt høy kompetanse om

vannlekkasjer ved pipeutføring, fyringsegenskaper og brannsikkerhet.

Vertskapsskurs

Valdres har siden etableringen av VNK arrangert kurs i vertskapsrollen. Disse blir tilbudt alle innbyggere som jobber i bedrifter eller institusjoner. Det er også gjennomført egne vertskapsskurs spesielt tilpasset for stavkirkeguidene. Bedre vertskap bidrar til å gjøre Valdres til et enda bedre besøksmål.

Murerkurs på Kinnholt i Vestre Slidre. Foto Ole Aastad Braaten

Nasjonalt og internasjonalt samarbeid

Nasjonalt

Av nasjonale nettverk er Valdres med i et fjellregionsamarbeid som arbeider for en felles politikk for fjellregionene. I Norge som i resten av Europa er fjellregionene marginalisert og utsatt for avfolkning.

Valdres er selvsagt også med i et nettverk for natur- og kulturparker i Norge. Høsten 2010 ble det arrangert et parknettverksmøte i Valdres. Valdres har ved etableringen av parken forpliktet seg til å prøve ut strukturelle modeller, og til å stimulere andre regioner til å organisere seg på samme måte.

Internasjonalt

Valdres har etablert en natur- og kulturpark etter fransk modell. Dette betyr at Valdres har vært på flere studieturer til Frankrike og Sveits i forkant av etableringen.

I tillegg er Valdres med i et fjellregionsamarbeid som også er en del av et europeisk samarbeid, Euromontana. Høsten 2010 holdt fjellregionene en Euromontana-samling på Lillehammer. Dette samarbeidet er selvsagt viktig fordi fjellregionene i Europa har mange tilsvarende problemstillinger som Valdres.

Pyreneene, Frankrike

Som en del av VSP-arbeidet har Valdres deltatt på en Euromontana-samling i Ariege i Pyreneene i 2009. Tema for samlingen var "Transhumans", det vil si beitebasert, ekstensivt dyrehold som stølsdrift, sau og geitehold med gjeter som forflytter seg etter beiteressursene som en slags halvnomadisk tilværelse. Det viste seg at dette området har ganske tilsvarende utfordringer i forhold til bygningsmasse, truede husdyraser og avvikling av tradisjonelle driftsformer.

Noe av intensjonen med Euromontanasamarbeidet var blant annet at Valdres skulle forsøke å få i gang et Euromontanaprojekt i samarbeid med for eksempel et stølsområde i Romania. Dessverre ble retningslinjene for slike prosjekt endret, slik at tiltak innen landbruk ikke lenger går inn under denne ordningen (§ 4c).

Fra Pyreneene. Foto: Katharina Sparstad

Vorarlberg, Østerrike

Dette området er besøkt to ganger i regi av VSP. Bakgrunnen for at dette området ble valgt, er at Norsk Senter for Bygdeforskning har studier der de sammenligner landbruksbasert reiseliv i Vorarlberg og Valdres. Som andre fjellområder i Europa har de samme problemstillingene med fraflytting og nedlegging av gardsbruk som Valdres, men startet for ti år siden arbeidet med å snu denne utviklingen.

Første tur høsten 2009

Deltakerne i Gards- og stølsnettverket har gjennom "Fyrtårnprosjektet" besøkt dette området og fått mange tips om hvordan gards- og stølsturisme kan utvikles.

Foto: Kjell A. Bernsten

Andre tur august 2010

Denne turen ble gjennomført av en bonde/entreprenør sammen med en biolog. Disse var i Vorarlberg for å se på overførbare metoder for skjøtsel av slåttemark i brattlendt terreng. Dette viste seg å være et tema som bør følges videre.

Kulturlandskapspleie i Vorarlberg, Østerrike
Foto: Tanaquil Enzensberger

I ettertid har også en prosjektarbeider besøkt Valdres, slik at det ligger til rette for videre samarbeid.

Ahrntal, Italia

I forbindelse med et dokumentasjonsprosjekt om ystetradisjoner i Valdres, har det kommet fram at det har vært rike tradisjoner på surmelksbaserte oster. I dag har vi kun pultost og gammelost som er surmelksbasert, men det har altså vært et adskillig større mangfold. Etter å ha prøvd ut en del av de gamle oppskriftene, reiste forfatteren til en ostefestival i Ahrntal i den tysk-talende delen i Nord-Italia. Det viste seg at mange av oppskriftene som ikke lenger er i bruk i Norge, lever i beste velgående i dette området.

Fra ostefestival i Italia.
Foto: Walter Lücker

Verdiskaping

Miljømessig

Med miljømessige verdier menes ivaretagelse av verdier som kulturminner, kulturmiljø, landskap og biologisk mangfold. Økologisk bærekraft er et grunnleggende prinsipp.

Høstingskultur

Det bærende elementet i satsingen er å ta vare på stølsdrift som høstingskultur. Driftsformen er i seg selv bærekraftig fordi den baserer produksjon av mat på lokale ressurser. Dyrene høster selv maten de spiser. I tillegg velger dyr som går fritt, til en hver tid det beitet som har høyest næringsverdi. Det er kanskje derfor kjøtt og melk fra fjellbeitet har

En gunstig nærings sammensetning. VSP har også hjulpet til rette flere bedrifter med foredling og salg av lokale råvarer. Dette er miljøvennlig fordi det gir mindre frakt. Videre har høstingskulturen gjennom flere tusen år utviklet et helt spesielt biologisk mangfold. Fordi landbruket mange steder er intensivert, er mange av artene knyttet til beitelandskapet nå truet. Ved å opprettholde et visst beitetrykk vil vi kunne ta vare på mange av de utrydningstrua artene, som fjellnøkleblom, marinøkler, snø- og bakkesøte og beitemarksopp.

Gjenbruk

Bygningsvern har også vært en viktig

del av arbeidet i Valdres. Det viktigste har vært ivaretagelse gjennom aktiv bruk. Ved restaurering er noe av målet å bruke mest mulig av det opprinnelige materialet. Gjenbruk er i seg selv miljøvennlig. I tillegg tar vi vare på verneverdige kulturminner og viderefører tradisjon og kompetanse.

Bærekraftig reiseliv

Valdres har i VSP-perioden lagt opp til en rekke kulturstier, både knyttet til bedrifter og i nærmiljø. Sykkel- og fotturister er en miljøvennlig form for reiseliv. Samtidig er fysisk aktivitet som kjent positivt for den enkeltes helse.

Marinøkler utrydningstrua. Bare beiting kan hindre planta å forvinne. Fra beiteområde i Vestre Slidre. Foto: Thor Østbye

Sosialt

Med sosialt mener vi møteplasser for samhandling der folk kan utvikle kunnskap og konkrete tiltak sammen.

Nettverk

Prosjektet har basert mye av arbeidet på eksisterende og nye nettverk. Det sterkeste nettverket er Gards- og stølsnettverket med over 30 deltakere. Nettverket bruker kulturarven som basis for produktutvikling. Disse har vært på befaringer hos hverandre, og vært på studieturer og temadager.

Samhandlingsarena

I tillegg til nettverk har VSP etablert flere samhandlingsforum. Det er etablert et eget forum for tradisjonshåndverkere med egen facebook-side. Stavkirkene har også fått en egen samhandlingsarena med egen arbeidsgruppe for stavkirkene. Videre har vi fått et tverrfaglig råd for byggeskikk.

En annen viktig sosial arena er strukturen i stølskartleggingen. Alle stølslag med drift i Valdres har kartlagt kulturminner, beiter og reksler. Arbeidet er gjort i samarbeid med kommunene og stølslagene selv. Stølslagene har hatt flere samlinger de selv har merket av på kart, og senere bidratt med oppmåling med GPS i felt. Stølsbrukerne har gjennom dette bidratt med mye verdifull informasjon.

Stølsbrukere kartfester kulturminner. Foto: Katharina Sparstad

Sosiale møteplasser

VSP har vært involvert i tilrettelegging av en rekke sosiale møteplasser. Det er arrangert temadager og åpne møter om restaurering, tilskuddsordninger, kulturminner i jordbrukslandskap med mer. VSP-koordinatoren har også bidratt på møter i lag og foreninger.

Fagdager om restaurering og tilskuddsordninger. Foto: Katharina Sparstad

Overgripende fellesprosjekt

Tilrettelegging av kulturstier er kanskje noen av tiltakene som gir åpenbar sosial verdiskaping.

Gjennom tiltak i Kulturminneåret 2009 er det gjennomført mange samhandlingsprosjekt knyttet til kulturarv.

Lag, foreninger, barn, unge og enkeltpersoner har gått sammen felles rydde- og skiltingstiltak og vist et stort engasjement. De ferdige kulturstiene blir senere brukt til felles turer til glede for alle.

Et annet konkret samhandlingstiltak er *Den bergenske kongevegen* gjennom Valdres. Tiltaket har utviklet seg til et fellesprosjekt som er initiert av Statens Vegvesen, og som involverer fylkeskommunene Sogn og Fjordane og Oppland, Lærdal og Vang kommuner og VNK.

Den viktigste sosiale arenaen er kanskje likevel stølen i seg selv. Livet på stølen er oftest mye mer sosialt enn livet ellers på garden. Hit kommer ofte slekt og venner, hyttefolk og naboer. Stølen er også et trekkplaster for unger. Dette er selvsagt spesielt utpreget for de stølene som har åpne dager med aktiviteter og bevertning.

Levende stølsdrift gir god grobunn for sosial verdiskaping. Foto: Katharina Sparstad

Kulturelt

Med kulturelt menes identitet, og egenart og tilhørighet.

Aktiv bruk og trading

Den kulturelle kulturarven er knyttet til aktiv bruk og levende overføring. Mange av tiltakene som er nevnt i kapitlene ovenfor, kan også beskrives som kulturell verdiskaping. Det kan for eksempel være når barn og unge tar del i aktiviteter og formidling av kulturarv, eller når de rett og slett lever midt opp i det, som på en støl.

Formidling

Alle arenaer der kulturarven formidles, er kulturell verdiskaping. Erfaringsutveksling på kurs og fagdager er også eksempler på kulturell verdiskaping. Valdresmusea har gjennomført flere formidlingstiltak til barn og unge gjennom *Den kulturelle skolesekken*. Gards- og stølsnettverket har i perioden utviklet sine konsept, og mange har lagt til rette for økt formidling gjennom aktiviteter.

Landbruksdagen

Hvert år har Valdres arrangert en landbruksdag. Her involveres alle faglag og organisasjoner innen landbruk til et formidabelt dugnadsarbeid. VSP har her vært involvert i å vise fram de gamle husdyrrasene i et eget fesjå. Dette har bidratt til styrket interesse for husdyrhold og husdyrraser. Landbruksdagen bidrar også til å øke bevisstheten om egen identitet.

Landbruksdagen 2010 Foto: atharina Sparstad

Dokumentasjon

Alle bygningene som er tatt vare på, og brukes videre gjennom VSP, er også et eksempel på kulturell verdiskaping. Bygningene er dokumentasjon på byggeskikken i Valdres opp gjennom tidene. Den forteller noe om materialtilgang, behov og status. 35 restaurerings-tiltak er igangsatt gjennom VSP.

Surostradisjonen i Valdres er dokumentert gjennom VSP. Foto: Helge Gudheim

Dokumentasjon og videreføring av ystetradisjoner i Valdres er også kulturell verdiskaping. Budeier fra hele Valdres er intervjuet om melkehåndtering fra førindustriell tid.

Også stølskartleggingen bidrar til kulturell verdiskaping når stølsbrukere møtes og utveksler historier og erfaringer knyttet til stølsområdene.

Økonomisk

Enkeltbedrifter

VSP har støttet flere bedrifter som vil

utvikle næring i form av lokal foredling (melke- og skinnforedling) og kulturarvsbaserte opplevelser. I noen tilfeller er midlene gitt sammen med BU-midler og statlige midler til seterdrift. VSP har på den måten bidratt til økt næringsutvikling og arbeidsplasser.

Gards- og stølsnettverk

I 2009 og 2010 gjennomførte Gards- og stølsnettverket i Valdres en undersøkelse av inntekt. Tallene fra 2010 er ennå ikke klare, men for 2009 viser tallene at det var en positiv inntektsøkning sammenlignet med tidligere år. VSP har blant annet bidratt til å gjennomføre et "Fyrtårnprosjekt" innen gards- og stølsnettverket i perioden 2007–2009. Prosjektet var støttet av Innovasjon Norge og skulle bidra til økt næringsutvikling ved å "spisse" og "pakke" stølsproduktene slik at stølsnettverket samlet kan gi et mer utfyllende og attraktive tilbud.

Merkevaren Valdres

I 2010 hadde Valdres en sterk økning i antall gjestedøgn for mange overnattingssteder. Også Valdresmusea AS merket en økning. Flere gjester i Valdres betyr økt omsetning for overnattingsbedrifter, opplevelsesbasert reiseliv og handel. Dette er trolig et resultat av den samlede satsingen i VNK.

Sørre Hemsing i Vang Foto: Geir Norling

Konsekvenser for kulturminner og kulturarv

Gjennom VSP har kulturminner kommet på dagsordenen i Valdres. Kulturminner har for mange vært forbundet med heftelser og hinder for næringsutvikling. Denne holdningen er for mange endret. Dette er en svært positiv konsekvens av VSP for kulturarven.

Forankring av kulturminnearbeidet

Formell forankring

I forbindelse med satsingen på Valdres Natur- og Kulturpark har det for mange blitt klart at kulturarv er et viktig grunnlag for identitet. Kulturminnene er selve fundamentet for satsinga i VNK.

Kulturminner forteller om vår historie, om oss som innbyggere i Valdres, og om hvordan Valdres har utviklet seg til det regionen er i dag. Derfor er også kulturminner et eget satsingsområde i langsiktig plan for VNK. VSP har bidratt sterkt til å gjøre det mulig å løfte opp kulturminnene og sette kulturarven på dagsordenen. I og med at Valdresrådet består av ti representanter fra næringslivet, vil disse også i større grad knytte satsinger opp mot kulturarven i Valdres. Gjennom den langsiktige planen for VNK har også kommunene forpliktet seg til å følge opp langsiktige målsettinger for kulturminnene og kulturarven i Valdres.

Forankring i befolkningen

Det kan se ut som om befolkningen i Valdres har fått et mer bevisst forhold til kulturarv og identitet. Folkemusikk og folkekultur står sterkere enn på flere år. Kjente artister som Eldbjørg og Ragnhild

Hemsing, Jan Beitohaugen Granli og dansegruppen Frikar har bidratt til å sette Valdres på Europa-kartet. Alle disse har utgangspunkt i folkekulturen i Valdres.

All erfaring viser at et bredt og levende grasrotengasjement er en forutsetning. VSP har i perioden arbeidet aktivt overfor frivillige, lag og foreninger, skoler og kommuner. Dette gir god grobunn for videre arbeid med kulturarven. VSP har også bidratt til et bredere fagmiljø innen bygningsvern og stølsdrift. Sterke fagmiljø kan bidra til å ta vare på og videreutvikle kulturarven og styrke rekrutteringen inne i kulturarvsbaserte næringer.

Vern gjennom bruk

VSP har også bidratt at vi definerer kulturminner som muligheter – ikke begrensninger. VSP har forankret forståelsen av at mennesket må ha en aktiv rolle i forhold til bruken av kulturminnene, dersom vi skal greie å ta vare på disse.

Stølsdrift

Vern gjennom bruk er spesielt uttalt innenfor stølsdrift. Stølsdrift er fremdeles en levende tradisjon som ikke kan overleve med musealt vern. Selv om vern vil kunne ta vare på bygningsmiljø, vil det beiteavhengige kulturlandskapet som er knyttet til høstingskulturen, forfalle. Stølsdrift er åpenbart et tverrfaglig område som favner både matproduksjon, biologisk mangfold, kulturlandskap, bygningsmasse og reiseliv. Gjennom perioden med VSP i Valdres opplever vi at det har utviklet seg en større tverrfaglig

forståelse for dette i Valdres. Dette er et godt utgangspunkt for videre arbeid.

Bygningsmassen

Gjennom VSP har vi opplevd at flere verneverdige bygninger har "fått nytt liv". VSP har opprettet en egen fagressurs innen bygningsvern. Dette betyr enormt mye for kvalitetssikring ved vurderinger og gjennomføring av restaurerings-tiltak. En rådgivningstjeneste vil kunne gjøre terskelen lavere for folk som vil restaurere verneverdige bygninger. Konsekvensen er at flere bygninger blir tatt vare på.

Stølsfjøs på Stølsvidda.
Foto: Katharina Sparstad

Stavkirkene

Når det gjelder stavkirker, er det viktigste resultatet at det er etablert et samarbeid mellom kirkene, Valdresmusea AS og reiselivet. Konsekvensene av dette kan bli at tilretteleggingen av kirkene får et høyere faglig nivå, og at tilretteleggingen mot reiselivet blir bedre. Videre kan konsekvensen bli at Valdres som "Stavkirkedalen" blir bedre kjent og mer besøkt.

Analyser og hovedpoeng

Forutsetninger

Motivasjon

Det viktigste som har skjedd for kulturminner og kulturarv i pilotperioden, er at vi har oppnådd økt bevissthet. Dette gjelder både befolkningen og beslutningsorgan. Samtidig har vi erfart at motivasjon er en forutsetning for vellykket resultat. Alle tiltak innenfor VSP er frivillige, og for mange også lystbetont.

Måloppnåelse

Samtidig må det være en klar sammenheng mellom enkelttiltak og langsiktige mål. Det er også viktig å definere resultatmål som både er realiserbare og målbare. Det er viktig å tilpasse ambisjonsnivået til realitetene. Samtidig er "realitetene" relative, og dersom vi skal tilføre noe nytt, må vi ha visjoner og mot.

Aktørsamarbeid

Vi har også lært at aktørsamarbeid er en forutsetning for å lykkes. Det er en forutsetning at aktørene føler eierskap til tiltaket, og at tiltakene er forankret. Det er også avgjørende at aktørene har en felles visjon og ikke opptrer som parter der hovedmålet er å styrke sin egen posisjon/institusjon. Her har arbeidet i Valdres fungert bra fordi aktørsamarbeidet er systematisert gjennom regionalparkkonseptet i VNK. I tillegg er det opprettet partnerskapsavtaler mellom hovedaktørene. Det bør også legges opp til oppsummering underveis. Da må man sette søkelys på måloppnåelse og resultat i forhold til hovedmålet.

Flaskehalser og særlige utfordringer

For best mulig resultat må eventuelle flaskehalser avdekkes tidligst mulig.

Flaskehalser kan være tid, eiendomsforhold, økonomi, manglede. Noen utfordringer/flaskehalser ligger utenfor prosjektets handlingsrom, som for eksempel hvordan jordbruksoppkjøret påvirker stølsbrukene i Valdres, eller hvordan ulike nasjonale handlingsprogram og tiltak er koordinert mellom ulike departement. Slike problemstillinger kan begrense handlingsrommet, og bør meldes fra til programledelsen. Videre bør tiltak som har størst potensial, prioriteres.

Prosjektprosess

Rekkefølgen i planarbeidet har vært en klar utfordring fordi det endelige vedtaket av årsplaner hos styringsgruppe og RA skjer ½ år etter at planen er forankret i kommuneplaner og årsplaner for VNK. Dette har vært et klar hindrer for framdriften.

Koordinering av virkemidler

Det har også vært en utfordring i forhold til koordinering av virkemidler. De ulike departementene har tilsynelatende administrert sine virkemidler uavhengig av hverandre, selv om de omfatter samme objekt. Dette gjelder spesielt koordinering mellom stat, fylke og Norsk Kulturminnefond.

Endrede funksjoner i bygningsmassen

Bygningsmassen i Valdres har vært i endring siden det første bygget ble satt opp for flere tusen år siden. Bygningene ble utformet etter funksjonalitet og materialtilgang. Forutsetningene for landbruket er svært forskjellige i dag og for 60 år siden. Utfordringen er derfor å tilpasse dagens bruksformål til gammel bygningsmasse, og å tilpasse nye bygninger i et gammelt bygningsmiljø.

Bygningsfaglig kompetanse

De første årene ble det gjort en ekstra innsats huseiere med freda og verneverdige bygg for å ta vare på disse byggene. Det viste seg snart at mangel på restaureringsfaglig kompetanse var en flaskehals. Det ble derfor arrangert flere kurs for håndverkere, i tillegg til at det i 2008 ble opprettet en egen rådgivningsfunksjon for bygningsvern.

Stavkirkearbeidet

Økonomi er en åpenbar flaskehals for å få rett kvalitet på tilretteleggingen av stavkirkene. Dårlig økonomi gir begrensede muligheter, og noen av kirkene velger å stenge kirkene for besøk. Stavkirkene har global verdi, og tilretteleggingen bør derfor finansieres av statlige midler, og ikke av den enkelte menighet.

Suksesshistorier

Det mest vellykkede innenfor VSP i Valdres er at vi har opparbeidet kompetanse innen kulturminne- og bygningsvern. Vi har i perioden satt i gang 35 restaureringsprosjekt. Vi ser også en klar inntektsøkning for tilbydere av gards- og stølsturisme. Den største suksessen er som tidligere nevnt en holdningsendring i forhold til kulturminner.

Anbefalinger

VSP har gjennomført et stort løft for kulturarven. Dette hadde ikke vært mulig om aktørene på ulikt nivå ikke hadde jobbet sammen. Det viktigste er derfor tidlig involvering og god kommunikasjon med myndigheter og virkemiddelapparatet. Bedre samkjøring og koordinering med overordnet nivå vil kunne effektivisere gjennomføringen vesentlig.

Rolleavklaringer er viktig, og forpliktende partnerskaps- og samarbeidsavtaler utarbeides der det er mulig.

Videreføring

Stølsområder

I arbeidet framover vil vi legge hovedvekt på fjellområdene. I den foregående perioden er det ikke brukt mye ressurser på biologiske kulturminner og kulturlandskap. Dette har en klar sammenheng med his-torisk bruk, og derfor ønsker vi å styrke arbeidet med biologiske kulturminner og kulturlandskap framover. Vi vil videreutvikle samarbeidet med fagmiljø og institusjoner samt med andre regioner i Europa som har sammenfallende utfordringer. Vi vil arbeide videre i motiverte stølslag, og konsentrere arbeidet om bærekraftig matproduksjon, fagmessig bruk og skjøtsel av biologiske verdier.

Nasjonalt verdifulle områder

Valdres har et spesielt ansvar for nasjonalt verdifulle beitelandskap. Disse ligger spredt rundt stølsområdene, i og utenfor vernede områder. I det videre arbeidet vil vi bidra til økt beiteintensitet og verdiskaping i disse områdene. Valdres har allerede kartlagt biologisk mangfold, og vil trekke dette inn i det øvrige utviklingsarbeidet i stølsområdene. Det er blant annet registrert godt utviklede naturenger og naturbeitemark av nasjonal verdi, samt fredete og rødlistede arter som marinøkler, søtearter, orkideer og beitemarksopp.

Vi vil også se nærmere på status og muligheter for områdene Steinsetbygda og Hensåsen, som ble definert som nasjonalt verdifulle kulturlandskap i 1994. Statusen for disse områdene er trolig endret siden de ble inventert for over 15 år siden, og disse områdene bør derfor ha en ny gjennomgang. Den nasjonale rødlista over truede arter er også endret flere ganger, senest i 2010. Det er i 2009 utarbeida nasjonal handlingsplan for slåtteeinger og dragehode. Det er viktig at dette arbeidet blir koordinert med det øvrige arbeidet i stølsområdene.

Stølsnettverket

Valdres vil arbeide med å videreutvikle stølsnettverket. Aktørene skal fortsette samarbeidet med "pakking", og aktuelle aktører kobles mot Helse ARENA-prosjektet under Valdres Næringshage.

Stavkirker

Valdres vil også fortsette med å styrke stavkirkenes attraksjonsverdi. Stavkirkesamarbeidet skal videre-føres. Det videre arbeidet skal arbeide for bedre logistikk rundt markeds-føring, tilrettelegging og omvisning ved kirkene.

Kompetanse

Valdres har gjennom VSP hatt en stillingsressurs på kulturminner. Dette har bidratt til å utvikle kompetansen om kulturminner i Valdres. I tillegg til at stillingen gir kompetanse i seg selv, bidrar det til å styrke den faglige tilnærmingen på restaurering, skjøtsel, tilrettelegging og forvaltning av kulturminner. Stillingen avlaster overordnede forvaltningsorgan og fungerer som et lavterskeltilbud for veiledning og igangsetting av kulturminnetiltak. Stillingen har også opparbeidet kompetanse på virkemidler inne kulturminneforvaltningen, og bidrar sterkt til å veilede brukere og har fungert som en katalysator for å realisere kulturminnetiltak i Valdres.

Bygningsvern

Valdes vil fortsette den gode utviklingen med istandsetting av verneverdige bygninger. Det betyr at vi skal arbeide for å opprettholde rådgivningsfunksjon for bygningsvern, og videreføre kompetansebyggende tiltak.

Kulturstier

Arbeidet med kulturstier har vært spesielt positivt med tanke på forankring i befolkningen. Det er derfor viktig for VNK å fortsette dette arbeidet. Samarbeidet om oppgradering og tilrettelegging av Den bergenske kongevegen videreføres i et hovedprosjekt.

I tillegg skal alle gamle ferdselsårene gjennom Valdres rustes opp og kobles sammen med andre opplevelsesprodukt langs vegene, og historien skal gjøres tilgjengelig.

Kobling mot næringsliv

Valdres har enkelte områder i sterk utvikling. På Beitostølen er det et sterkt utviklet reiseliv, og det videre arbeidet vil VNK arbeide for et tettere samarbeid med reiselivsdestinasjonene i dette området.

På Filefjell er det etablert mange nye hytter i tilknytning til alpint anlegg. VNK vil arbeide videre med å integrere kulturarven i den videre utviklingen i området.

Forankring i plandokument

VNK er forankret igjennom kommunenes tilslutning til en ti-årig handlingsplan. I handlingsplanen er også kulturminnearbeidet definert. Prioriterte arbeidsområder i det videre arbeidet er stølsdrift, stavkirker og formidling. Arbeidet er forankret i handlingsplan for kulturminnevern frå OFK (2007–2010). Vi ønsker også i det videre arbeidet å knytte kulturminnearbeidet sammen med aktuelle program på fylkesnivå.

Bakgrunnen for Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet er Regjeringens ønske om å satse på utvikling av lokalsamfunn og næringsvirksomhet med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer.

Verdiskapingsprogrammet har hatt tre hovedmål:

- Bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner
- Ta bedre vare på kulturarven.
- Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.

De elleve prosjektene som ble plukket ut er forskjellige når det gjelder både organisering og innhold. Pilotprosjektene ble valgt for å framskaffe gode eksempler på hvordan kulturminner og kulturmiljøer kan bidra til sosial, kulturell og økonomisk utvikling.

Verdiskapingsprogrammet avsluttes i 2010. Alle pilotprosjekter lager sine egne sluttrapporter. Riksantikvaren vil avgi sin rapport til Miljøverndepartementet i mars 2011.